

Secundair Onderwijs

Onderwijssecretariaat van de
Steden en Gemeenten van de
Vlaamse Gemeenschap v.z.w.

Leerplan

Vak *AV Plastische Opvoeding*

Graad *1ste graad*

Leerjaar *Eerste leerjaar B*

Beroepsvoorbereidend leerjaar

Bestelnummer: O/2/1997/220

Woord vooraf

Dit leerplan wordt ingevoerd bij de aanvang van het schooljaar 1997/98.

Het werd ontwikkeld door de leerplancommissie van het OVSG naar aanleiding van de invoering van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor de vakken van de basisvorming in de eerste graad van het secundair onderwijs.

De leerplancommissie maakte bovendien van de gelegenheid gebruik om het bestaande leerplan te evalueren en te herwerken volgens nieuwe inzichten. Zo bevat dit leerplan de neerslag van een jarenlange onderwijservaring. Het kan worden gezien als een inspiratiebron voor alle leraren individueel en voor de pedagogische organisatie van de eerste graad.

Mocht u als gebruiker opmerkingen of suggesties hebben die tot verbetering of aanvulling kunnen leiden, dan houden wij ons van harte aanbevolen.

OVSG

Onderwijssecretariaat van de
Steden en Gemeenten van de
Vlaamse Gemeenschap v.z.w.

Ravensteingalerij 3 bus 7

1000 Brussel

tel (02) 502 09 05

fax (02) 502 12 64

Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de

Vlaamse Gemeenschap

OVSG

vzw

Ravensteingalerij 3 bus 7 - 1000 Brussel

LESSENTABEL

EERSTE GRAAD EERSTE LEERJAAR B

---

1. BASISVORMING

27

AV Godsdienst/N.-C. Zedenleer		2
AV Aardrijkskunde	1	
AV Frans		1
AV Geschiedenis		1
AV Lichamelijke Opvoeding		3
AV Muzikale Opvoeding		1
AV Natuurwetenschappen		2
AV Nederlands		5
AV Plastische Opvoeding	2	
AV Wiskunde		4
TV Technologische Opvoeding		5

5
---

2. KEUZEGEDEELTE

AV Frans	0/1/2
AV Nederlands	0/1/2
AV Wiskunde	0/1/2
TV Technologische Opvoeding	0/5
PV Realisatietechnieken: Gezinstechneken	0/2/3/5
PV Realisatietechnieken: Nijverheidstechnieken	0/2/3/5

Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de
Vlaamse Gemeenschap
OVSG
vzw
Ravensteingalerij 3 bus 7 - 1000 Brussel

LESSENTABEL

EERSTE GRAAD BEROEPSVOORBEREIDEND LEERJAAR

---

1. BASISVORMING

16

AV Godsdienst/N.-C. Zedenleer		2
AV Aardrijkskunde	1	
AV Geschiedenis		1
AV Lichamelijke Opvoeding		3
AV Natuurwetenschappen		2
AV Nederlands		3
AV Plastische Opvoeding	1	
AV Wiskunde		3

2. BEROEPENVELDEN

16

Combinatie van twee beroepenvelden van 8 uur met uitzondering van:

- Land- en Tuinbouw (16u)
- Nijverheidstechnieken (16u)

3. KEUZEGEDEELTE

2

AV Expressie	0/1/2
AV Frans	0/2
TV Dactylografie	0/2
PV Realisatietechnieken + Specialiteit (*)	0/1/2

(*) b.v.: PV Realisatietechnieken Voeding

LEERPLAN BESTEMD VOOR DE EERSTE GRAAD

Vak: AV PLASTISCHE OPVOEDING

Eerste leerjaar B:

basisvorming: 2 u

Beroepsvoorbereidend leerjaar: basisvorming: 1 u

Dit leerplan is bestemd voor het Eerste leerjaar B en het Beroepsvoorbereidend leerjaar van de Eerste graad.

We hebben geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende leerjaren, omdat we ervan uitgaan dat dezelfde leerkracht het vak geeft en zelf een indeling kan maken afhankelijk van het niveau van de klas.

In het Eerste leerjaar B werkt de leerkracht aan het verwezenlijken van de basisdoelstellingen (B) (zie ook onder Beginsituatie).

In het Beroepsvoorbereidend leerjaar werkt de leerkracht verder aan deze doelstellingen, bovendien kunnen in bepaalde klassen de uitbreidingsdoelstellingen (U) aan bod komen.

1. Het leerplan

Een leerplan is een document dat de essentiële gegevens bevat voor de concrete onderwijspraktijk. Het is afgestemd op een welomschreven leerlingengroep en het somt de algemene en specifieke doelstellingen en aansluitende leerinhouden op voor één of meer vakken of vakgebieden. Bovendien geeft het wenken voor de didactische aanpak en verschaft het gegevens die nuttig zijn voor de realisatie van het leerplan.

1.1 Ontwikkeling

Het leerplan wordt samengesteld door de inrichtende macht of door de overkoepelende onderwijsorganisatie, i.c. het OVSG, in samenwerking met representatieve leden van de inrichtende machten.

Onderwijs vertrekt vanuit expliciete doelstellingen. Het leerplan bevat algemene en specifieke doelstellingen voor het vak. Het is de taak van de leraar om de doelstellingen om te zetten in concrete lesdoelstellingen. De specifieke doelstellingen bestaan uit twee categorieën:

Vakgebonden ontwikkelingsdoelen

Deze bevatten het kwaliteitsminimum dat de Vlaamse Gemeenschap decretaal bepaalt. De ontwikkelingsdoelen zijn niet letterlijk opgenomen in het leerplan, maar zijn er herkenbaar in aanwezig, voorzien van het decretale nummer.

Eigen doelstellingen

Deze zijn tweeledig. Zij vloeien voort uit een visie op het vak/vakgebied of uit het eigen pedagogisch project. Zij bepalen aldus de identiteit van de inrichtende macht en de

overkoepelende onderwijsorganisatie OVSG.

Vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen komen niet noodzakelijk in de vakgerichte leerplannen voor. De leerplanmakers hebben echter wel vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen opgenomen wanneer deze beantwoorden aan de doelstellingen van het pedagogisch project.

De eigen doelstellingen vormen samen met de vakgebonden ontwikkelingsdoelen een coherent geheel.

1.2 Goedkeuring

De gemeenschapsinspectie beoordeelt het leerplan op basis van vastgelegde criteria en adviseert de minister van onderwijs met betrekking tot de goedkeuring. De beoordeling slaat in hoofdzaak op de algemene en specifieke doelstellingen, de leerinhouden en op de aanwezigheid van een aantal elementen zoals de didactische wenken en de aanbevelingen voor de vakevaluatie. Deze elementen behoren tot de pedagogische vrijheid en zijn niet het voorwerp van de goedkeuring. De gemeenschapsinspectie neemt er kennis van maar beoordeelt ze niet.

Na de goedkeuring door de minister van onderwijs verwerft een leerplan een officieel statuut. Men kan stellen dat een goedgekeurd leerplan een contract is tussen de inrichtende macht en/of de onderwijsorganisatie en de Vlaamse Gemeenschap.

1.3 Verplichting

Alle scholen zijn verplicht een goedgekeurd leerplan te gebruiken voor elk onderwoven vak. De gemeenschapsinspectie controleert het gebruik en de realisatie van het leerplan. Dit is eveneens de basis van de controle op de ontwikkelingsdoelen.

Inspanningsverplichting

In de B-stroom geldt een inspanningsverplichting voor de basisdoelstellingen (aangeduid met B). Dit zijn vakgerichte ontwikkelingsdoelen en eigen doelstellingen. De attitudinale ontwikkelingsdoelen worden aangeduid met *.

Deze verplichtingen slaan niet op de uitbreidingsdoelstellingen (U). Deze zijn gericht op uitdieping en differentiatie.

Het gebruik en de realisatie van een goedgekeurd leerplan is een essentieel element in het advies van de inspectie aan de Vlaamse regering, i.c. de minister van onderwijs. De subsidiëring en/of de erkenning van de diploma's is aan dit advies verbonden.

1.4 Pedagogische vrijheid

De pedagogische methode en de evaluatie behoort tot de vrijheid van de inrichtende macht. Deze vrijheid biedt ruimte voor een eigen pedagogische aanpak. Dit impliceert dat de school en haar leraren deze vrijheid zinvol invullen en er verantwoordelijkheid voor opnemen. De gemeenschapsinspectie gaat eventueel na hoe de school met deze vrijheid omgaat.

Graadleerplan

De ontwikkelingsdoelen zijn geformuleerd voor de graad. Daarom is het leerplan voor de graad uitgeschreven. De doelstellingen zijn consecutief, thematisch of volgens de vaardigheden opgebouwd. De volgorde in de opbouw is niet bindend voor de leraar of de school. Voor de concrete invulling van het eerste en het tweede leerjaar van de graad ligt de bevoegdheid bij de school. De vakgroepen moeten overleggen en bepalen wat tot de invulling van het eerste en het tweede leerjaar behoort.

Ruimte voor eigen inbreng

Het volume aan leerinhouden is beperkt gehouden. De leraar moet niet onder tijdsdruk werken, maar moet ruimte hebben voor o.m. didactische werkvormen die meer tijd vergen (zoals groepswork, leren opzoeken, computergebruik, excursie, experimenten) en voor vakoverschrijdend werken. Er is ruimte voor de eigen inbreng en creativiteit van de leraar en de school om o.a. thema's en projecten te ontwikkelen (zie 6.).

2. De leerlingen

2.1 Toelatingsvoorwaarden

De toelatingsvoorwaarden voor het gewoon voltijds secundair onderwijs worden opgesomd in het Besluit van de Vlaamse Executieve van 13.03.91 betreffende de organisatie van het voltijds secundair onderwijs (BS 15.05.1991).

2.1.1 Eerste leerjaar B

Kunnen als regelmatige leerlingen worden toegelaten :

- de regelmatige leerlingen die het zesde leerjaar van het gewoon lager onderwijs hebben beëindigd, doch niet met vrucht;
- de leerlingen die het zesde leerjaar van het gewoon lager onderwijs niet hebben beëindigd, onder de volgende voorwaarde :
  - uiterlijk op 31 december volgend op de aanvang van het schooljaar de leeftijd van 12 jaar bereiken;
- de houders van het getuigschrift van basisonderwijs, behaald in het gewoon of buitengewoon onderwijs, onder de volgende voorwaarde :
  - akkoord van de betrokken personen die vooraf het advies van het PMS-centrum moeten hebben ontvangen;
- de regelmatige leerlingen van het buitengewoon lager of secundair onderwijs die geen getuigschrift van basisonderwijs bezitten, onder de volgende voorwaarden:
  - gunstig én gemotiveerd advies van de toelatingsklassenraad;
  - akkoord van de betrokken personen, die vooraf het advies van het P.M.S.-centrum moeten hebben ontvangen;
  - de gemeenschapsminister van onderwijs of zijn gemachtigde als dusdanig

beslist op aanvraag van de directeur van de betrokken instelling voor voltijds gewoon secundair onderwijs.

2.1.2 Beroepsvoorbereidend leerjaar

Kunnen als regelmatige leerlingen worden toegelaten:

- de regelmatige leerlingen die het eerste leerjaar A of het eerste leerjaar B hebben beëindigd (dus niet noodzakelijk met vrucht);
- de regelmatige leerlingen van het buitengewoon secundair onderwijs, onder de volgende voorwaarden :
  - gunstig én gemotiveerd advies van de toelatingsklassenraad;
  - de gemeenschapsminister van onderwijs of zijn gemachtigde als dusdanig beslist op aanvraag van de directeur van de betrokken instelling voor voltijds gewoon secundair onderwijs.

2.2 Beginsituatie voor het vak

Plastische Opvoeding wordt als vak voor het eerst in het secundair onderwijs aan de leerlingen aangeboden. Het is niet zeker dat deze leerlingen reeds een zekere onderbouw bezitten en bepaalde attitudes hebben verworven waarop kan worden verder gebouwd.

In het Eerste leerjaar B zitten immers leerlingen die de doelstellingen van het Basis-onderwijs niet of maar gedeeltelijk hebben verworven.

In het beroepsvoorbereidend leerjaar is de leerlingengroep zeer heterogeen samengesteld. De begaafdheid van de leerlingen varieert in zeer grote mate. Velen zijn sterk gemotiveerd om een beroep te leren. Als deze leerlingen bij hun inspanningen geen direct resultaat zien, zijn ze vlug ontmoedigd en twijfelen ze aan hun mogelijkheden. Bovendien zijn ze vlug door externe prikkels afgeleid van hun werk en kunnen ze zich niet lang concentreren.

Toch mag men verwachten dat de leerlingen een vorm van interesse vertonen voor dit

vak en dat zij zich willen uiten. De leerlingen hoeven niet te voldoen aan specifieke eisen, de leerkracht moet de specifieke oefeningen aanpassen aan hun niveau.

In de leerplannen voor het basisonderwijs zit de beeldende vorming in de Muzische Vorming vervat. Ze steunt op EXPLOREREN / EXPERIMENTEREN / VORMGEVEN. Het proces is hierin duidelijk belangrijker dan het product, men geeft de leerlingen vooral gerichte hulp en de onderwijzers stellen eisen die de kinderen op dat ogenblik aankunnen.

Doelstellingen van het leerplan Muzische Vorming/Beeld van het basisonderwijs zijn:

- door middel van kunst- en beeldbeschouwing een persoonlijk waardeoordeel ontwikkelen over beelden en de beeldende kunst van vroeger, van nu en van verschillende culturen;
- door betasten en voelen (tactiel), door kijken en zien (visueel) impressies opdoen, verwerken en erover praten;
- beeldinformatie herkennen, begrijpen, interpreteren en er kritisch tegenoverstaan;
- na gericht kijken, verbeelding, eigen informatie op een persoonlijke wijze beeldend overdragen;
- plezier en voldoening vinden in het beeldend vormgeven en genieten van wat beeldend vormgeven is;
- beeldende problemen oplossen, technieken toepassen en gereedschappen en materialen hanteren om beeldend vorm te geven op een manier die hen voldoet;
- de zeggingskracht van het beeldend werk vergroten;
- tactiele, visuele impressies, ervaringen, gevoelens en fantasieën op een beeldende manier weergeven;
- beeldinformatie uit eigen werk en het beeldend werk van de anderen herkennen, begrijpen, interpreteren en er kritisch tegenover staan.

Leerlingen in de eerste graad van het secundair onderwijs

Op psychologisch vlak vertoeven de leerlingen in de overgangsfase tussen de lagereschoolkindperiode en de puberteit (cf. lichamelijke en geestelijke veranderingen, mogelijke rijpheidsverschillen ...).

Ten aanzien van het vak Plastische Opvoeding kunnen bij leerlingen bepaalde vooroordelen aanwezig zijn. Het is de taak van de leerkracht deze tijdig te ontkrachten tijdens het leerproces.

Plastische Opvoeding, vormgeving, beeldtaal of creativiteit is immers geen kwestie van aanleg of van geen aanleg. Het is zoals lezen, schrijven, lopen, praten ... men kan het tot op een zekere hoogte leren.

Interesse, inzet, het geloof in eigen kunnen en het zelfbewust worden, zorgen voor een verdere ontwikkeling.

Toch moeten we weten dat interesse, de werking van zintuigen en de motoriek bij de kinderen sterk kunnen verschillen. Dit is belangrijk bij het opstarten van de lessen want de aanpak per kind zal hierdoor verschillen.

Ook de persoonlijkheid van het kind zal men moeten onderkennen, respecteren, behouden en in het werk stimuleren.

Om deze individuele aanpak te bewerkstelligen en het doel niet voorbij te schieten is het aangeraden om met kleine groepen te werken.

In de creativiteit is het belangrijk dat leerlingen terug leren fantaseren, dromen en dat ze zich durven te uiten. De kinderen moeten begrijpen dat het gaat om problemen op te lossen in plaats van ze te omzeilen. Een oplossing vinden - hoe primitief deze ook mag zijn - is de eerste stap naar een verdere evolutie. Ook in het latere leven zullen ze steeds allerhande - soms levensnoodzakelijke - problemen tegenkomen die ze moeten kunnen oplossen.

Leerlingen zeggen dikwijls dat ze niet kunnen tekenen omdat zij opkijken naar gevestigde waarden en die topkwaliteit zouden willen evenaren. Zij moeten echter hun leeftijd met de daaraan gekoppelde vormgeving leren aanvaarden en inzien dat er een evolutie is in het zich uitdrukken. In hun leeftijdsgroep zullen er reeds verschillende graden van ontwikkeling te bemerken vallen.

Bepaalde leerlingen neigen naar een abstracte vormgeving, andere naar een figuratieve. Het is noodzakelijk om deze twee aspecten in voldoende mate aan bod te laten komen. Leerlingen moeten inzien en aanvaarden dat deze twee elkaar aanvullen, versterken en verrijken, dat ze soms sterk met elkaar verweven zijn.

Het is ook goed te weten dat aanmoedigen beter is dan afbreken waardoor het zelfvertrouwen zal versterken en waardoor men zich met meer zelfzekerheid zal durven te uiten.

2.3 Psychologisch profiel van de leerlingen

2.3.1 Inleiding

Leerlingen uit de eerste graad van het secundair onderwijs zijn bij de aanvang gemiddeld ongeveer 12 jaar en 6 maand oud. Op het einde van de eerste graad zijn de meesten onder hen (iets) ouder dan 14 jaar. Vanuit ontwikkelingspsychologisch standpunt bekeken, kan men dus stellen dat hun leeftijd overeenstemt met die van de vroege adolescentieperiode die te situeren is tussen de leeft_d van 10 jaar en 14 jaar.

Zoals algemeen bekend, omvat de adolescentie een transitieperiode naar de volwassenheid. En hoewel ongeveer 75% van de tieners gekenmerkt worden door een vrij positief zelfbeeld en een vlotte emotionele aanpassing, blijft het toch zo dat velen onder hen bij het begin van de adolescentie, m.a.w. tijdens de vroege adolescentie, heel wat minder positieve gevoelens kennen waardoor ze ook meer risico lopen om bepaalde gedrags- of psychologische problemen te ontwikkelen.

In het hiernavolgende zullen de belangrijkste ontwikkelingen eigen aan deze leeftijdperiode besproken worden samen met enkele "*probleemgebieden*".

2.3.2 Lichamelijke ontwikkeling

Overzicht

Hoewel er aanzienlijke interindividuele verschillen optreden, kan men toch stellen dat de vroege adolescentie a.h.w. een omwenteling op lichamelijk vlak omvat. Zo is er niet alleen sprake van een "*groeispuurt*" en van een fikse gewichtstoename, maar verandert ook het ganse uiterlijk door de ontwikkeling van secundaire geslachtskenmerken. Onderstaande tabel biedt een overzicht van al deze ontwikkelingen, die een geheel nieuw lichaamsbeeld voor gevolg hebben.

Tabel 1: Lichamelijke ontwikkelingen tijdens de vroege adolescentie

Gem. leeftijd	Meisjes	Jongens
10 jaar	eerste borstontwikkeling	
11 jaar	verschijnen van pubishaar	vergroting testes
11/12 jaar	toppunt groeisput	
12 jaar	verschijnen van okselhaar lichaamsgewicht $\pm$ 40 kg lichaamslengte 1,50m	verschijnen van pubishaar vergroting van penis lichaamsgewicht $\pm$ 38 kg lichaamslengte 1,46m
13 jaar	eerste menstruatie	eerste ejaculatie
13/14 jaar		toppunt groeisput
14 jaar	volwassen ontwikkeling van pubishaar	verschijnen van okselhaar gezichtsbeharing stemverandering (baard in de keel)
15 jaar	volwassen borstontwikkeling gemid. lichaamsgewicht 55 kg gem. lichaamslengte 1,63m	volwassen ontwikkeling van penis en pubisbeharing gem. lichaamsgewicht: $\pm$ 60 kg gem. lichaamslengte 1,70m

Psychologische gevolgen

Rekening houdend met bovenstaande gegevens is het niet zo verwonderlijk dat vele leerlingen bijzonder bezorgd en ook ontevreden over hun uiterlijk kunnen zijn. Sommigen hebben het hiermee moeilijker dan anderen. Voornamelijk "*laat-rijpe*" jongens en "*vroeg-rijpe*" meisjes kennen meer moeilijkheden op dit vlak en dit o.m. tengevolge van reacties uitgaande van volwassenen en leeftijdgenoten.

Onderstaande tabel geeft weer op welke wijze leerlingen reageren op hun lichamelijke ontwikkeling.

Tabel 2: Reacties op het begin van de vroege adolescentie

Begin	Meisjes	Jongens
Vroeg	negatief	positief
Gemiddeld (op tijd)	positief	positief
Laat	positief	negatief

Zoals reeds vermeld (tabel 1) is er tijdens de leeftijdsperiode van 12 tot 14 jaar ook een aanzienlijke gewichtstoename. Vooral meisjes blijken zich hierover zorgen te maken. Zij lopen dan ook het gevaar om door middel van allerlei experimenten in-zake eetgewoonten (diëten afgewisseld door "fastfood" periodes of overslaan van maaltijden) in een bijzonder onevenwichtig voedingspatroon terecht te komen. Eén van de gevolgen hiervan kan anemie, ijzertekort zijn waardoor ook een daling van het aandachtsconcentratievermogen, samen met futloosheid kan ontstaan.

2.3.3 Cognitieve ontwikkeling

Overzicht

Vanaf ± 12/13jarige leeftijd komt het kind in een nieuwe fase van de cognitieve ontwikkeling. Deze fase wordt de fase van de formele operaties of ook van het hypothetisch deductief denken genoemd. Dit denken kan door middel van vragen zoals "Wat, als ?" of "Stel je voor dat .. . wat dan ?" getypeerd worden. Het bezig zijn met dergelijke vragen kan allerlei vormen aannemen.

→ Enkele voorbeelden: dagdromen, fantaseren over allerlei mogelijke gebeurtenissen, gedragingen en gevoelens, interesse voor (semi-) wetenschappelijke experimenten inzake fysica, chemie én interpersoonlijke relaties én bijzondere kritische stellingnamen die vaak de "logica" in het gedrag van volwassenen betreffen. Hierbij refereren jongeren vaak aan "edele" principes die ze zelf echter niet altijd op zichzelf toepassen.

Gevolgen op sociaal vlak

Deze nieuwe mentale mogelijkheden hebben belangrijke gevolgen op de sociale cognitie, d.w.z. de kennis en overtuigingen inzake interpersoonlijke aangelegenheden.

Hierbij kan men vaststellen dat hoe en wat jongeren over zichzelf en de anderen denken in grote mate beïnvloed wordt door een typische vorm van egocentrisme eigen aan de (vroeg) adolescentie.

→ Een treffend voorbeeld hiervan is het zgn. "*imaginair publiek*" dat men bij vele 13/14-jarigen aantreft. Ze gedragen zich alsof ze optreden voor een publiek dat hun gedrag en verschijning nauwlettend in de gaten houdt. Zo kan een vrijwel onzichtbare pukkel een bron van levensgrote complexen worden, vermits de jongere in kwestie ervan overtuigd is dat ongeveer de ganse mensheid die pukkel in de gaten heeft.

→ Een tweede voorbeeld van dit egocentrisme komt tot uiting in de zgn. "*persoonlijke fabel*", nl. de indruk dat het eigen leven niet alleen een heroïsch maar ook uniek, niet door buitenstaanders te begrijpen, verhaal omvat. Dit heeft niet alleen idealisering en overdrijving van bepaalde ervaringen of denken tot gevolg (b.v. een flirt, een verliefdheid) maar ook een gevoel van onbegrepen te zijn (b.v. niemand kan mij begrijpen, kan mij helpen).

Tenslotte leidt dit egocentrisme tot een zeer beperkt invoelingsvermogen. In deze leeftijdsperiode heeft men dan ook meestal weinig besef van wat anderen denken en voelen. Het is misschien daarom niet zo toevallig dat pesten of de indruk/zekerheid gepest te worden veel voorkomt in deze ontwikkelingsperiode.

2.3.4 Psychosociale ontwikkeling

Overzicht

Op ongeveer 12-jarige leeftijd komt men in een andere psychosociale leefwereld terecht. Vanaf dit ogenblik zal het kind dan ook een eigen geïntegreerde psychologische identiteit trachten op te bouwen. Zo ontdekt men dat volwassenen in het algemeen, en zijn ouders in het bijzonder, niet zo wijs, machtig en alwetend zijn. Men stelt hen in vraag, verwerpt en bekritiseert hun waarden, normen en raadgevingen.

Op 14 jaar denkt men alles (veel beter) te weten. Jongeren van deze leeftijd voelen zich vaak onkwetsbaar. Ze willen experimenteren, leggen vaak goed bedoelde suggesties en raadgevingen naast zich neer, of dagen hun ouders en leraren voortdurend uit. Tegelijk worden leeftijdgenoten steeds belangrijker als raadgevers, voorbeelden en vertrouwensfiguren. Het is dan ook zo dat men zijn vrije tijd ofwel alleen (op zijn kamer) ofwel met vreemden wil doorbrengen.

In tabel 3 worden deze activiteiten naar orde van belangrijkheid weergegeven.

Tabel 3: Vrijtijdsactiviteiten naar orde van belangrijkheid

	Jongens	Meisjes
1	sport (geen contact)	TV, muziek
2	TV, muziek	praten
3	fysieke spelletjes, party's, fuiven	telefoon
4	praten	sport (geen contact)
5	contactsport	fysieke spelletjes shopping
6	telefoon - hanging out	
7	kaarten / videospelen	party's en fuiven
8	zot doen	hanging out / babysitting

9	spelen met hondjes en katjes	
10	clubs (scouts)	zot doen

Bovendien blijkt dat de meeste wrijvingen tussen jongeren en hun ouders de volgende onderwerpen betreffen:

- kledij;
- slaap- en eetgewoonten;
- keuze van vrienden, afspraakjes;
- toestand van kamer, huishoudelijke taken;
- telefoon, muziek;
- deelnemen aan familiale activiteiten;
- zakgeld.

In deze discussie uiten jongeren vaak hun wens om zelf te beslissen over "hun leven" en verwijten ze hun ouders een overdreven restrictiviteit.

Vriendschappen

In tegenstelling tot volwassenen, die vaak proberen het gedrag en de prestaties van tieners te verbeteren, worden vrienden beschouwd als diegenen die begrijpen, aanvaarden en steun geven. Vooral tijdens de vroege adolescentie helpen vriendschappen de jongeren om meer onafhankelijk ten opzichte van hun ouders en leraars te worden, en om meer weerstand te bieden aan de schijnbaar arbitraire eisen, eigen aan het school- en gezinsleven. Vrienden zijn er om gevoelens én geheimen te delen. Vrienden zijn zeer belangrijk om zich goed te voelen.

Hierbij kan opgemerkt worden dat meisjes meer geneigd zijn om enkele (1 of 2) hechte, exclusieve vriendschappen te onderhouden, terwijl jongens meestal meer (minder hechte) vriendschappen verkiezen. Zo bekeken is het vrij evident dat de groep van leeftijdgenoten een enorme druk tot conformeren kan uitoefenen. Men wil er immers bij horen en daarvoor wil men soms een zeer hoge prijs betalen: nl. de onderdrukking van de eigen individualiteit.

De invloed van de school

De school speelt een centrale rol in het leven van adolescenten. Ze verstrekt niet alleen de kennis, vaardigheden en diploma's, die nodig zijn om economisch onafhankelijk te worden. De school beïnvloedt ook de identiteitsontwikkeling van jongeren en dit zowel d.m.v. de leerplannen als door het zogenaamd verborgen curriculum, dat de meer sociale vaardigheden betreft. Voor 12-jarigen kan de overgang naar het secundair onderwijs een periode van verhoogde sociale en emotionele stress omvatten. Zo stelt men vast dat er op deze leeftijd vaak minder positieve attitudes t.o.v. de school tevoorschijn treden, samen met afnemende interesse voor georganiseerde buitenschoolse activiteiten. Zwakkere schoolresultaten komen ook voor. Bovendien worden sommige meisjes geconfronteerd met een verlaagde zelfwaardering én worden jongens nu vaker geconfronteerd met pesten.

Onderzoek heeft aangetoond dat de overgang naar het secundair onderwijs vooral voor jongeren uit lagere socio-economische middelen een bijzonder moeilijke, stressvolle periode omvat. Sommige auteurs zijn dan ook van oordeel dat vele, jonge adolescenten behoefte hebben aan een beschermende schoolomgeving, die zowel supervisie als emotionele steun vanwege leraren en directie omvat. Op deze wijze kunnen jongeren binnen een veilige en structuurgevende omgeving hun autonomie en onafhankelijkheid geleidelijk ontwikkelen. Vanuit dit gezichtspunt kan men op deze wijze vroegtijdige demotivatie en onnodige mislukkingen op school vermijden.

3. Het onderwijs

3.1 Pedagogisch project

Een pedagogisch project is een document dat de algemene doelen opsomt die een inrichtende macht in haar onderwijs wenst te realiseren. Deze doelen hebben betrekking op opvoeding en onderwijs en op de mens en de maatschappij in het algemeen. Het pedagogisch project kan aldus worden gezien als een beginselverklaring van een inrichtende macht die de essentiële kenmerken van haar identiteit bevat.

Elke inrichtende macht is bevoegd voor het uitschrijven van haar eigen project. Daardoor bestaat er in het officieel gesubsidieerd onderwijs een interne verscheidenheid. Er is echter ook een gemeenschappelijkheid terug te vinden. Daarop is het gemeenschappelijk pedagogisch project gebaseerd. Dat is de synthese van de bestaande projecten die elementen bevat die alle inrichtende machten als gemeenschappelijke noemer aanvaarden. Die synthese is uitgeschreven als een tienpuntenplan.

Tienpuntenplan

De Raad van Bestuur van het OVSG keurde op 25.09.96 de volgende tekst goed als *“Gemeenschappelijk pedagogisch project van het officieel gesubsidieerd onderwijs - stedelijke, gemeentelijke inrichtende machten en Vlaamse Gemeenschapscommissie Brussel”*.

1. *Openheid*

De school staat ten dienste van de gemeenschap en staat open voor alle leerplichtige jongeren, ongeacht hun filosofische of ideologische overtuiging, sociale of etnische afkomst, sekse of nationaliteit.

2. **Verscheidenheid** *De school vertrekt vanuit een positieve erkenning van de verscheidenheid en wil waarden en overtuigingen die in de gemeenschap leven, onbevooroordeeld met elkaar confronteren. Zij ziet dit als een verrijking voor de gehele schoolbevolking.*
3. **Democratisch** *De school is het product van de fundamenteel democratische overtuiging dat verschillende opvattingen over mens en maatschappij in de gemeenschap naast elkaar kunnen bestaan.*
4. **Socialisatie** *De school leert jongeren leven met anderen en voedt hen op met het doel hen als volwaardige leden te laten deel hebben aan een democratische en pluralistische samenleving.*
5. **Emancipatie** *De school kiest voor emancipatorisch onderwijs door alle leerlingen gelijke ontwikkelingskansen te bieden, overeenkomstig hun mogelijkheden. Zij wakkert zelfredzaamheid aan door leerlingen mondig en weerbaar te maken.*
6. **Totale persoon** *De school erkent het belang van onderwijs en opvoeding. Zij streeft een harmonische persoonlijkheidsvorming na en hecht evenveel waarde aan kennisverwerving als aan attitudevorming.*
7. **Gelijke kansen** *De school treedt compenserend op voor kansarme leerlingen door bewust te proberen de gevolgen van een ongelijke sociale positie om te buigen.*
8. **Medemens** *De school voedt op tot respect voor de eigenheid van elk mens. Zij stelt dat de eigen vrijheid niet kan leiden tot de aantasting van de vrijheid van de medemens. Zij stelt dat een gezonde leefomgeving het onvervreemdbaar goed is van*

elkeen.

- 9. Europees** *De school brengt de leerlingen de gedachte bij van het Europees burgerschap en vraagt aandacht voor het mondiale gebeuren en het multiculturele gemeenschapsleven.*
- 10. Mensenrechten** *De school draagt de beginselen uit die vervat zijn in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en van het Kind, neemt er de verdediging van op. Zij wijst vooroordelen, discriminatie en indoctrinatie van de hand.*

Leerplan

Het opzet van het leerplan is zoveel mogelijk gemeenschappelijke elementen van alle inrichtende machten om te zetten in leerplandoelstellingen. Het tienpuntenplan is voor de leerplanmakers een gefundeerde basis om “eigen doelstellingen die voortvloeien uit het pedagogische project” in het leerplan op te nemen waar die aan-sluiten bij vakdoelstellingen of waar zij die versterken. In veel gevallen wordt gebruik gemaakt van passende vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen. Een school kan zo op klasniveau werken aan aspecten van de eigen identiteit en aan elementen uit de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen.

Didactische wenken

Op dezelfde basis zijn elders in het leerplan aangepaste didactische wenken uitgewerkt. Aandachtspunten en thema's die op klasniveau worden ontwikkeld, sluiten zo aan bij projecten die op schoolniveau worden opgezet voor grotere groepen leerlingen. Het klas- en schoolniveau ondersteunen en versterken aldus elkaar (zie 6.)

3.2 Visie op de eerste graad: de B-stroom

Het vormingsproces op school wordt gedragen door twee belangrijke componenten van onderwijs: opleiding en opvoeding. De school heeft de opdracht beide componenten evenwichtig te verwerken zowel in de inhoud als in de organisatie van haar onderwijs en als concretisering van het pedagogisch project.

De Vlaamse Gemeenschap kent de B-stroom in de eerste graad van het secundair onderwijs een drievoudige functie toe:

3.2.1 Brede en harmonische vorming waarborgen

De eerste graad is een gemeenschappelijke graad zonder onderwijsvormen. De structuur van deze graad en de basisvorming, die een gemeenschappelijke inhoud heeft, brengen met zich mee dat de vorming die wordt aangeboden, zo breed mogelijk moet zijn. De mogelijkheid om door het keuzegedeelte reeds in de eerste graad klemtonen te leggen doet niets af van dit principe.

Brede vorming betekent dat zij steunt op de diverse cultuurcomponenten zoals:

- muzisch-creatieve vorming;
- exact-wetenschappelijke vorming;
- verbaal-literaire vorming;
- technisch-technologische vorming;
- menswetenschappelijke vorming;
- ethisch-religieuze vorming;
- bewegingsopvoeding.

Harmonische vorming betekent dat aan elk van deze cultuurcomponenten aandacht wordt besteed. Zij zijn terug te vinden in de leerplannen van het OVSG in het pakket van algemene en technische vakken van de basisvorming. Zij staan aldus borg voor de

brede en harmonische vorming van de leerlingen.

3.2.2 Studie- en beroepskeuze bevorderen

De studie- en beroepskeuze harmonisch laten groeien is een belangrijke doelstelling van de eerste graad en houdt rechtstreeks verband met de structuur van het voltijds secundair onderwijs. Deze doelstelling is nauw verbonden met de wijze waarop de eerste graad concreet vorm krijgt in de school. Twee aspecten zijn hierbij van belang.

Gemeenschappelijke vorming

Het feit dat er geen onderwijsvormen zijn in de eerste graad heeft tot doel de studie- en beroepskeuze te bevorderen. De aangeboden vorming is daarom voor alle leerlingen in belangrijke mate gemeenschappelijk, los van de doorstroming naar de tweede graad en de keuze die daarbij wordt gemaakt.

Beroepenvelden

De structurele uitbouw van beroepenvelden in het beroepsvoorbereidend leerjaar is een belangrijk element bij het waarmaken van de opdracht van de Eerste graad. Een beroepenveld is immers een groep leervakken die in de eerste graad een brede observatie en oriëntatie van de leerling mogelijk maakt. De mogelijkheden van het keuzegedeelte dragen daar ook toe bij.

De vorming en begeleiding in de eerste graad moet voldoende waarborgen bieden om elke leerling op basis van de persoonlijke aanleg en interesse te kunnen oriënteren naar die onderwijsvorm en studierichting in de tweede graad, waar de leerling het beste thuis hoort.

3.2.3 Kansen van minder bevoorrechte leerlingen bevorderen

Het specifieke leerlingenprofiel van het eerste leerjaar B en het beroepsvoorbereidend leerjaar wordt onderwijskundig uitdrukkelijk erkend. Het betreft vooral leerlingen die het secundair onderwijs dienen aan te vatten zonder getuigschrift van het lager onderwijs.

In de meeste gevallen gaat het om leerlingen die anders begaafd zijn, die zich niet lang kunnen concentreren en die minder theoretisch zijn aangelegd. De school moet proberen deze leerlingen volwaardig te integreren in de eerste graad. Het is daarom een belangrijke doelstelling om deze leerlingen, die reeds mislukkingen kenden in hun schoolloopbaan, weer graag naar school te doen gaan.

De B-stroom heeft daarom nood aan een andere aanpak.

Geïndividualiseerde aanpak

Men opteert duidelijk voor een andere benadering van de A-stroom en de B-stroom. Voor de leerlingen van de B-stroom is een geïndividualiseerde aanpak wenselijk, zodat voor een aantal onder hen het perspectief van een overstap naar de A-stroom mogelijk blijft.

Eigen leefwereld

Het onderwijs voor deze leerlingen moet vertrekken vanuit de eigen leefwereld. De moeilijkheidsgraad van de leerinhouden moet aansluiten bij hun mogelijkheden en mag slechts geleidelijk worden opgevoerd.

Samenhang

De onderwijsprincipes die hier gehanteerd worden, doen sterk denken aan die van het lager onderwijs: de nadruk ligt sterk op de samenhang van de leerstof en het vakdoorbrekende karakter van het onderwijs moet zoveel mogelijk worden nagestreefd. Dit is mogelijk door een aantal algemene vakken te bundelen tot het project algemene vakken (PAV). Indien de school het PAV niet organiseert, zal zij met de afzonderlijke vakken toch ook dezelfde principes nastreven.

Vertrekkende vanuit deze principes, moet er aandacht zijn voor een aangepaste pedagogische aanpak:

Differentiatie

Om leerproblemen op te lossen is een gedifferentieerde manier van werken wenselijk. Daardoor wordt remediërend werken voor een deel ondervangen en wordt de geïnvesteerde energie teruggewonnen. Onderwijs op niveau van de individuele leerling is een meerwaarde.

Leer- en vormingsachterstanden

Leer- en vormingsachterstanden moeten worden weggewerkt. De werking van de school moet ook meer worden afgestemd op de behoeften van de leerlingen.

Studiebegeleiding

Het is de opdracht van de leraar op het vlak van studiebegeleiding - wat ruimer is dan het aanbrengen van een studiemethode - een aangepaste didactiek te ontwikkelen om de leerlingen strategieën en technieken bij te brengen.

Intercultureel werken

Vertrekken vanuit de leefwereld van de leerlingen impliceert de nodige aandacht hebben voor intercultureel werken. Dit resulteert in kennis en inzichten en het verwerven van vaardigheden en houdingen die nodig zijn om op een positieve en efficiënte manier met elkaar om te gaan.

Taalbeleid

Er moet ook ruime aandacht zijn voor een taalbeleid. Ook binnen de niet- taalvakken gebeurt de overdracht van informatie vooral door taal. Het is nodig zorg te besteden aan het uitleggen van nieuwe begrippen, het tekstniveau aan te passen aan het leesniveau, aandacht te hebben voor mondeling en schriftelijk doorzichtig taalgebruik.

De lessentabellen en de leerplannen van OVSG voor de B-stroom staan garant voor

het realiseren van deze visie op de eerste graad.

3.3 Visie op het vak

In de eerste graad worden de leerlingen geconfronteerd met verschillende beeldende waarden, het betreft een ontdekkingsproces, een kennismaking, een sensibilisering. In een later stadium hebben de leerlingen voldoende zelfvertrouwen ontwikkeld en levenservaring opgedaan om de plastische expressievormen te appreciëren en ervan te genieten. Dit sluit onmiddellijk aan bij één van de ruimere doelen van de eindtermen: het bevorderen van de “maatschappelijke redzaamheid”.

Plastische Opvoeding is één van die vakken waarin de cultuuraanbreng zich op de meest efficiënte wijze kan manifesteren, vermits dit vak gebaseerd is op artistieke en culturele componenten van de universele samenleving.

Hoewel de leerkracht Plastische Opvoeding zich vooral zal bezighouden met lijn, kleur en vorm, mag de verwantschap die er met andere vormen van kunst (film - video - theater - muziek - dans ...) bestaat, nooit uit het oog verloren worden. De leerlingen moeten zich bewust worden van de verbondenheid tussen de verschillende beeldtalen.

Vakoverschrijdend werken bevordert de integrale persoonlijkheidsvorming van de leerling. Dit kan door themabenedering en geïntegreerde werkperiodes worden uit-gewerkt binnen verschillende vakken. Zo wordt de kijk van de leerlingen op de realiteit verruimd. Opdoen van indrukken hoeft niet louter visueel te gebeuren. Alle aspecten van de zintuiglijke waarneming, zowel visueel als auditief en tactiel, moeten gestimuleerd worden.

Het spontane moet worden gestimuleerd en stereotypie vermeden. Het is zeer belangrijk dat er rekening wordt gehouden met de persoonlijke inbreng van de jonge leerling in zijn evolutie naar het verbeelden. Door kijken naar en experimenteren met lijn, kleur en vorm moet de leerling niet alleen komen tot het verwerven van inzicht en kennis. Hij moet ook handelingsbekwaam worden: door rekening te houden met de beschikbare materialen en de zich eigen gemaakte technieken komen tot een

authentieke creatie.

Het vak Plastische Opvoeding is een procesgericht gebeuren. Het is evident dat evaluatie van de leerling zowel het proces als de creaties omvat.

4. Algemene doelstellingen

- 1 Beeldtaal als universeel verschijnsel situeren.

- 2 Door de persoonlijke betrokkenheid met beeld, zichzelf positioneren tegenover de vormen, de betekenissen en de functies van de beeldende kunst:
  - het zich eigen maken van een plastisch vocabularium;
  - het ontwikkelen van een gevoel voor schoonheid.

- 3 Persoonlijke standpunten omtrent de beeldende kunst toelichten en deze standpunten vergelijken met de overtuiging van anderen door:
  - het verbeelden als levenshouding;
  - het beeldend spreken;
  - het zich creatief-kritisch opstellen.

- 4 Individueel de verworven vaardigheden vorm geven. Intensiveren en differentiëren van de waarneming en vergroten van het voorstellingsvermogen door:
  - het persoonlijk oplossen van plastische problemen;
  - het laten samengaan van inhoud, vormgeving, materiaal en technieken;
  - het vormgeven als drager van een geestelijke inhoud.

5. Specifieke doelstellingen, leerinhouden, didactische wenken en hulpmiddelen

5.1 Toelichting

De hierna volgende werkstructuur is ingedeeld in 7 kolommen. Deze zijn van links naar rechts te lezen.

Kolom 1 Numerieke volgorde

De doelstellingen zijn numeriek geordend volgens deelgebieden van het leerplan zoals vaardigheden (taalleerplannen) of thema's. Deze nummering heeft geen implicaties voor de chronologie in de realisatie van de doelstellingen. Daar het een graadleerplan betreft dient de vakgroep uit te maken welke doelstellingen tot de invulling van het eerste en het tweede leerjaar behoren (→ zie ook 1.4).

Kolom 2 Specifieke doelstellingen

Deze citeren of parafraseren de vakgerichte ontwikkelingsdoelen. Zij geven de eigen doelstellingen weer die gericht zijn op het vak of die voortvloeien uit het pedagogisch project (→ zie ook 1.1 en 3.).

Kolom 3 Codering

Codering van specifieke doelstellingen:

- VGO (vakgericht ontwikkelingsdoel) met decretale nummering;
De VGO die attitudes beogen zijn gemerkt met een asterisk (*).
- EDV (eigen doelstelling gericht op het vak);
- EDP (eigen doelstelling voortvloeiend uit het pedagogisch project).

Kolom 4   Basis of Uitbreiding

Er dient een onderscheid te worden gemaakt tussen basis- en uitbreidingsdoelstellingen.

- Basisdoelstellingen (B);
Deze omvatten vakgebonden ontwikkelingsdoelen en desgevallend eigen doelstellingen (→ zie ook 1.3).
- Uitbreidingsdoelstellingen (U) .
Deze omvatten eigen doelstellingen en zijn bedoeld voor uitbreiding en differentiatie. Het realiseren van uitbreidingsdoelstellingen is afhankelijk van de beschikbare tijd en van de mogelijkheden binnen de leerlingengroep.

Kolom 5   Leerinhouden

Dit is leerstof die bedoeld is om de specifieke doelstellingen na te streven.

Kolom 6   Didactische wenken en hulpmiddelen

Didactische wenken zijn bedoeld als ondersteuning van de leraar, de vakgroep en desgevallend van het schoolteam. Er zijn hierin 5 categorieën te onderscheiden:

- vakdidactische wenken;
- vakoverstijgende wenken;
- vakgebonden evaluatie;
- didactische hulpmiddelen;
- bibliografie.

De laatste drie items komen enkel aan bod indien er een direct verband is met een specifieke doelstelling of een leerinhoud. In het andere geval wordt verwezen naar het overeenstemmend hoofdstuk elders in dit leerplan (→ zie ook 1.4, 3.1, 6.6 en 6.7).

Kolom 7   Vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen

Deze kolom is bedoeld om het schoolteam te ondersteunen. Hier wordt het verband gelegd tussen een specifieke doelstelling of een didactische wenk met een vakoverschrijdend ontwikkelingsdoel. Zij zijn gecodeerd en dragen het decretale nummer van het ontwikkelingsdoel (→ zie ook 6.7)

- Ler   (Leren leren) met decretaal nummer;
- Soc   (Sociale vaardigheden) met decretaal nummer;
- Bur   (Opvoeden tot Burgerzin) met decretaal nummer;
- Gez   (Gezondheidseducatie) met decretaal nummer;
- Mil (Milieu-educatie) met decretaal nummer.

5.2 Werkstructuur

De specifieke doelstellingen, leerinhouden, didactische wenken en hulpmiddelen voor het vak Plastische Opvoeding worden behandeld per beeldend aspect.

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
					<p>Bereid zijn ordelijk, systematisch en regelmatig te werken.</p> <p>Respect en waardering voor anderen opbrengen: de eigenheid van medeleerlingen accepteren en waarderen.</p> <p>Zich dienstvaardig tegenover anderen opstellen: het bijstaan van medeleerlingen bij schooltaken en schoolactiviteiten.</p> <p>Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in probleemsituaties.</p>	<p>Ler. 12</p> <p>Soc. 2</p> <p>Soc. 3</p> <p>Soc. 4</p>
					<p>In groepsverband meewerken en een toegewezen opdracht uitvoeren.</p> <p>Op gepaste wijze kritiek uiten tegenover een ander tijdens een groepswerk.</p> <p>Opkomen voor de eigen rechten en voor de rechten van anderen uit de groep.</p> <p>Elementen van het communicatieve handelen beheersen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - actief luisteren en weergeven wat een andere inbrengt; 	<p>Soc. 5</p> <p>Soc. 7</p> <p>Soc. 8</p> <p>Soc. 12</p>

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN VOO
				<ul style="list-style-type: none"> - toegankelijk zijn en feed-back geven over het eigen gevoel; - verduidelijken waarom zij voor een bepaald gedrag gekozen hebben; - assertief zijn en opkomen voor de rol die zij op zich nemen in een groepsopdracht; - effectbesef hebben over hun eigen gedrag; - anderen de kans geven om te reageren. <p>Contact leggen met anderen binnen de groep en openstaan voor contact met anderen buiten de groep. Soc. 13</p> <p>In een groepsdiscussie hun mening weergeven, handhaven en bijsturen. Soc. 14</p> <p>In een taakgroep aan een goede onderlinge verstandhouding meewerken. Soc. 15</p> <p>De bereidheid zich in te zetten voor solidariteits- en andere acties in de klas of op school. Bur. 4</p> <p>Op een verdraagzame manier omgaan met verschillen in sekse, huidskleur en etniciteit. Bur. 5</p>

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
				BEELDENE TECHNIEKEN		
6	Een inzicht krijgen in een ruim aanbod van beeldende technieken.	EDV	B	° Technieken	<u>Toepassingen</u> Tekentechnieken:*	
7	De functies van de aangeboden beeldtaal kunnen waarmemen en vergelijken.	VGO 2	B		potlood/houtskool/krijt/stiften/tekenpen/zwarte kogelpen/...	
8	Hun persoonlijke mening kunnen geven over diverse beeldende creaties uit verschillende culturen en belangstelling opbrengen voor beeldende creaties, zowel traditionele als nieuwe, met inbegrip van deze buiten hun eigen culturele leefwereld.	VGO 10	B		Schildertechnieken: plakkaatverf/aquarel/ecoline/... Collage-2D:** karton/papier/textiel/... Montage-3D:*** hout/metaal/klei/gips/papier/deeg/vindmateriaal/... Druktechnieken:**** stempeldruk/textieldruk/lino/sjabloon/frottage/fotogram/... Mogelijkheid tot vakoverschrijdend samenwerken met Natuurwetenschappen, Technologische Opvoeding en Aardrijkskunde.	
9	Een aantal technieken kunnen toepassen.	EDV	B		Verwijzen naar kunstenaars:	
10	Onder begeleiding tot een expressieve weergave kunnen komen waarbij de beeldaspecten, de techniek en de materialen op een verantwoorde wijze in hun persoonlijk werk worden geïntegreerd en hierbij streven naar originaliteit en authenticiteit.	VGO 9	B		* Rembrandt/Rubens/Braque/Picasso/Matisse/Lichtenstein/... ** Braque/Matisse/Schwitters/Max Ernst/...	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
11	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	B		<p>*** Louise Nevelson/Rauschenberg/Joseph Cornell/ D. Spoerri/Dubuffet/Nicki de Saint Phalle/ Giacometti/ Segal/Anne en Patrick Poirier/Minne/..</p> <p>**** Masereel/...</p> <p>Verwijzen naar: - Japanse prenten/zeefdruk/...</p>	
					<p>Vakoverschrijdend werken aan:</p> <p>Hun werktijd plannen en het nodige materiaal selecteren en ordenen. Ler. 8</p> <p>Onder begeleiding de eigen werkwijze vergelijken met die van anderen, aangeven waarom iets fout gegaan is en hoe fouten vermeden kunnen worden. Ler. 10</p> <p style="text-align: right;">Ler. 11</p> <p>De bereidheid zelf naar oplossingen te zoeken en leer- en studieproblemen te durven signaleren en uitleg of hulp vragen. Ler. 12</p> <p>De bereidheid ordelijk, systematisch en regelmatig te werken. Ler. 13</p> <p>Het besef dat leren reeds in de klas begint en niet alleen thuis gebeurt. Soc. 4</p> <p>Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in probleem-</p>	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
					situaties. Elementen van het communicatieve handelen beheersen: - actief luisteren en weergeven wat een andere inbrengt; - toegankelijk zijn en feed-back geven over het eigen gevoel; - verduidelijken waarom zij voor een bepaald gedrag gekozen hebben; - assertief zijn en opkomen voor de rol die zij op zich nemen in een groepsopdracht; - effectbesef hebben over hun eigen gedrag; - anderen de kans geven om te reageren.	Soc. 12
				PUNT, LIJN, VLAK	Mogelijkheid tot vakoverschrijdend werken met Wiskunde.	
12	Inzien dat de onderlinge afstand van lijnen, punten en vlakken de grijswaarden bepaald.	EDV	B	° Gedrag en evolutie van punt, lijn en vlak binnen een ruimte	Toepassingen: willekeurig/volgens een bepaald stramien en structuur/...	
13	Onder begeleiding verschillende methoden en technieken functioneel kunnen gebruiken.	VGO 5	B		Kunstbeschouwingen: kalligrafie/graffiti/...	
14	Hun gedachten en ideeën door middel van een schets kunnen vastleggen.	VGO 6	B		Verwijzen naar kunstenaars: Dotremont/Klee/M. Tobey/Twombly/Keith Haring/... Verwijzen naar: kranten- en tijdschriftenfoto's/..	
15	Zich kritisch kunnen opstellen ten opzichte van eigen werk en dat	VGO	B		Zie ook:	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
	van anderen.	14*			waarneming, vorm, compositie en beeldende technieken.	
16	Kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen kunnen aanvaarden en verwerken.	VGO 14*	B		Vakoverschrijdend werken aan: De bereidheid zelf naar oplossingen te zoeken en	Ler. 11
17	Diverse culturele informatiebronnen uit hun omgeving kunnen raadplegen.	VGO 15*	B		leer- en studieproblemen te durven signaleren en uitleg of hulp vragen.	
18	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	B		De bereidheid om ordelijk, systematisch en regelmatig te werken.	Ler. 12
					Respect en waardering voor anderen opbrengen: de eigenheid van medeleerlingen accepteren en waarderen.	Soc. 2
					Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in probleemsituaties.	Soc. 4
					Elementen van het communicatieve handelen beheersen:	Soc. 12
					- actief luisteren en weergeven wat een andere inbrengt;	
					- toegankelijk zijn en feed-back geven over het eigen gevoel;	
					- verduidelijken waarom zij voor een bepaald gedrag gekozen hebben;	
					- assertief zijn en opkomen voor de rol die zij op zich nemen in een groepsopdracht;	
					- effectbesef hebben over hun eigen gedrag;	
					- anderen de kans geven om te reageren.	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
				LICHT		
19	Beseffen dat licht invloed op kleur kan hebben.	EDV	B	° Licht en schaduw	Toepassingen: sfeer/tonaliteiten/kleurverschillen/belichte en onbelichte delen	
20	Gericht kunnen kijken en hun kijkervaring kunnen toetsen aan de reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie.	VGO 1	B		Lichtverdeling : lichttonen, middentonen, schaduwtonen/schaduwbeelden op doek,... Mogelijkheid tot vakoverschrijdend samenwerken met Muzikale Opvoeding en Technologische Opvoeding.	
21	Kunnen verwoorden dat hun visuele beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel.	VGO 11	B		Verwijzen naar: belichtingsbronnen.	
22	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	B		Zie ook: punt, lijn, vlak/kleur, toonladder bij kleurwaarden en grijswaarden - gradaties.	Ler. 7
					Vakoverschrijdend werken aan: Informatiebronnen onder begeleiding raadplegen: - inhoudstafel en register gebruiken; - elementen uit audiovisuele en geschreven media gebruiken; - een documentatiecentrum of een bibliotheek raadplegen.	Ler. 12 Soc. 2

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
					<p>De bereidheid om ordelijk, systematisch en regelmatig te werken.</p> <p>Respect en waardering voor anderen opbrengen: de eigenheid van medeleerlingen accepteren en waarderen.</p> <p>Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in probleemsituaties.</p>	Soc. 4
				KLEUR		
23	Weten wat primaire en secundaire kleuren zijn.	EDV	B	◦ Primaire en secundaire kleuren	<p>Verwijzen naar: optische kleurmengingen (drukprocédé, televisie, pointillisme)/de natuurkunde (prisma, diamant, cd, regenboog)/kleurencirkel (J. Itten). Mogelijkheid tot vakoverschrijdend samenwerken met Muzikale Opvoeding en Aardrijkskunde.</p>	
24	Onder begeleiding kleuren op expressieve, impressieve en symbolische wijze kunnen toepassen.	VGO 7	B			
25	Kunnen verwoorden dat hun visuele beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel.	VGO 11	B			
26	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	B		<p>Toepassingen: plakkaatverf/ecoline/kleurstiften/kleurpotloden/vetkrijt/...</p> <p>Bij plakkaatverf zich beperken tot magenta, cyaan, citroengeel, zwart en wit.</p>	
				◦ Werken met primaire en secundaire kleuren	<p>Toepassingen: menging/glacis/toevoegen van water/optisch mengen/...</p> <p>Kunstbeschouwingen:</p>	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
					Impressionisme/Pointillisme/Fauvisme/Der blauwe Reiter/Cobra/De Stijl/... Verwijzen naar kunstenaars: Kandinsky, Klee, Mondriaan.	
27	De kleurcontrasten inzien.	EDV	B	◦ Contrasten	Toepassingen: Kleur tegen kleurcontrast: het plaatsen van zuivere kleuren tegenover elkaar. Licht-donkercontrast: met zwart - wit - grijs; met kleur (licht- donkerblauw). Kwaliteitscontrast: de zuivere kleuren mengen met wit, zwart, grijs; een primaire kleur gemengd met een secundaire kleur (zie kleurenleer J. Itten).	
28	Onder begeleiding kleuren op expressieve, impressieve en symbolische wijze kunnen toepassen.	VGO 7	B			
29	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	B			
30	Gevoelswaarde van een kleur en kleurcombinaties inzien.	EDV	U	◦ De gevoelswaarde van een kleur en van kleurcombinaties	Met kleur kunnen volgende begrippen uitgedrukt worden: vrolijk, somber, hevig, zacht, helder, vaal, dof, koud, warm, bont, fris, tintelend,...	
31	Onder begeleiding kleuren op expressieve, impressieve en symbolische wijze kunnen toepassen.	VGO 7	U		Verwijzen naar: carnaval/seizoenen/mode/reclame/interieurs/...	
32	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	U		Verwijzen naar werken als: De Schreeuw/Guernica/... Verwijzen naar kunstenaars: Ensor/Appel/Spilliaert/...	
33	Inzien wat kleurdominantie is.	EDV	U	◦ Kleurdominantie	Toepassingen: Naar voor brengen, opvallen, temperen, leesbaarheid,	
34	Onder begeleiding kleuren op expressieve, impressieve en	VGO	U		naar achterplan brengen, kleur als accent, over-	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
35	symbolische wijze kunnen toepassen. Kunnen verwoorden dat hun visuele beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel.	7 VGO 11	U		heersende kleur, ... Kunstbeschouwingen: Impressionisme/Pointillisme/Fauvisme/Der blaue Reiter/Pop-art/Op-art/... Verwijzen naar kunstenaars: Marc Rothko/Tàpies/Jean Fautrier/Serge Poliakoff ...	
36	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	U		Vakoverschrijdend werken aan: Hun werktijd plannen en het nodige materiaal selecteren en ordenen. Zichzelf sturen met behulp van een antwoordblad of de aanwijzingen van de leraar. Onder begeleiding de eigen werkwijze vergelijken met die van anderen, aangeven waarom iets fout gegaan is en hoe fouten vermeden kunnen worden. De bereidheid zelf naar oplossingen te zoeken en leer- en studieproblemen te durven signaleren en uitleg of hulp vragen.	Ler. 8 Ler. 9 Ler. 10 Ler. 11
					De bereidheid om ordelijk, systematisch en regelmatig te werken.	Ler. 12
					Het besef dat leren reeds in de klas begint en niet al-leen thuis gebeurt.	Ler. 13

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
					<p>Respect en waardering voor anderen opbrengen: de eigenheid van medeleeringen accepteren en waarderen.</p> <p>Zich dienstvaardig tegenover anderen opstellen: het bijstaan van medeleerlingen bij schooltaken en schoolactiviteiten.</p> <p>Elementen van het communicatieve handelen beheersen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - actief luisteren en weergeven wat een andere inbrengt; - toegankelijk zijn en feed-back geven over eigen gevoel; - verduidelijken waarom zij voor een bepaald gedrag gekozen hebben; - assertief zijn en opkomen voor de rol die zij op zich nemen in een groepsopdracht; - effectbesef hebben over hun eigen gedrag; - anderen de kans geven om te reageren. 	<p>Soc. 2</p> <p>Soc. 3</p> <p>Soc. 12</p>
				VORM		
37	De limietvorm kunnen toepassen.	EDV	B	° De limiet.	Toepassingen: Door een omtreklijn (begrenzing of limiet)/door een vlak (positieve, negatieve uitsparingen)/nieuwe limiet door overlapping (2 overlappende elementen geven een nieuwe omtreklijn)/limietvorm als patroon-ritmeherhaling.	
38	Hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm kunnen toelichten.	VGO 13	B		Mogelijkheid tot vakoverschrijdend samenwerken	
39	Zich expressief kunnen uiten.		B			

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
		VGO 17*			met Wiskunde en Nederlands. Verwijzen naar kunstbeschouwingen: Japanse kunst/Egyptische kunst/... Verwijzen naar kunstenaars: Raveel/Escher/Matisse/... Verwijzen naar technieken: Sjabloon/Mal/...	
40	Weten wat stileren is.	EDV	B	° De typische kenmerken en verhoudingen respecteren en terugleiden tot essentie.	Toepassingen: Het vrij verwerken van vormen. Vertrekken van natuurvormen of fotomateriaal van eenvoudige aard.	
41	Zich kritisch kunnen opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen.	VGO 14*	B		Verwijzen naar kunstenaars: Appel/Corneille/Matisse/Keith Haring/Adami/...	
42	Kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen kunnen aanvaarden en verwerken.	VGO 14*	B			
43	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	B			
44	Nieuwe mogelijkheden kunnen ontdekken via het vormen en vervormen.	EDV	B	° Vormexperimenten.	Toepassingen: Stimuleren van vormexperimenten* (verschuiven, splijten, vertakken, vervoegen, stapelen, vergroten, verkleinen), stroboscopie**, anamorfosen***;	
45	Onder begeleiding vormsoorten, vormrelaties, vormvariaties, vormconcepten en vormfuncties zowel twee- als driedimensionaal kunnen toepassen in hun eigen beeldend werk.	VGO 8	B		Verwijzen naar kunstenaars: * Picasso/Braque/Gris	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
46	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 17*	B		** Walt Disney/Giacomo Balla/Marcel Duchamp/ Gontcharova/... *** Da Vinci/...	
47	Geordende en ongeordende vormen kunnen toepassen.	EDV	U	◦ Ritme	Omschrijving: Ritme is een geordende beweging.	
48	Onder begeleiding vormsoorten, vormrelaties, vormvariaties, vormconcepten en vormfuncties zowel twee- als driedimensionaal kunnen toepassen in hun eigen beeldend werk.	VGO 8	U	◦ Orde en wanorde	Ritme wordt zichtbaar door spoorvorming (drumslag - krijtslag op bord). Soorten ritmen: monotoon, vertragend, versnellend, aflopend, oplopend, combinatie van verschillende ritmen.	
49	Hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm kunnen toelichten.	VGO 13	U		Tegenritme: stoort het ritme maar houdt de aandacht op het vlak, op de vorm. Chaos: tegengestelde van ritme.	
50	Zich kritisch kunnen opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen.	VGO 14*	U		Toepassingen: Deze oefeningen kunnen aangewend worden als ritmische oefeningen of als compositie-oefeningen (op raster). Kan in relatie gebracht worden met muziek:	
51	Kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen kunnen aanvaarden en verwerken.		U		- interpretatie van een muzikaal ritme - vergelijking ritme bij beat-blues, volksmuziek- marsmuziek, ...	
52	Zich expressief kunnen uiten.	VGO 14* VGO 17*	U		Verwijzen naar: Beeldende vormleer van J. Itten. Verwijzen naar kunstenaars: Klee/Tobey/Haring/Mondriaan/... Men kan verwijzen naar:	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN VOO
				<p>behangselpapier/geschenkpapier/meanders/ ornamenten doorheen verschillende culturen/ decoratie/-het schrift/geweven stoffen/...</p> <p>Technieken: tekentechnieken/collages/sjabloontechniek/stempel- druk/linosnede/zeefdruk/...</p>
				<p>Vakoverschrijdend werken aan:</p> <p>Onder begeleiding de eigen werkwijze vergelijken met die van anderen, aangeven waarom iets fout ge-aan is en hoe fouten vermeden kunnen worden. Ler. 10</p> <p>De bereidheid zelf naar oplossingen te zoeken en leer- en studieproblemen te durven signaleren en uitleg of hulp vragen. Ler. 11</p> <p>De bereidheid om ordelijk, systematisch en regelmatig te werken. Ler. 12</p> <p>Het besef dat leren reeds in de klas begint en niet al-leen thuis gebeurt. Ler. 13</p> <p>Respect en waardering voor anderen opbrengen : de eigenheid van medeleerlingen accepteren en waarderen. Soc. 2</p> <p>Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in pro-bleemsituaties. Soc. 4</p>

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
				RUIMTE EN VOLUME		
53	Ruimte kunnen suggereren op een plat vlak.	EDV	B	◦ Optische ruimte op een plat vlak.	Toepassingen: Standpuntsverandering, horizonlijn: hoog-laag	
54	Onder begeleiding tot een expressieve weergave kunnen komen waarbij de beeldaspecten, de techniek en de materialen op een verantwoorde wijze in hun persoonlijk werk worden geïntegreerd en hierbij streven naar originaliteit en authenticiteit.	VGO 9	B		Door het ervaren van dichtbij en veraf (verschil tussen voor- en achtergrond): groot-klein/licht-donker/helderheid/detail-geen detail/ ...	
55	Hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm kunnen toelichten.	VGO 13	B		Door plaatsing van de elementen: stapeling/overlapping/oversnijding/coulissenperspectief. Mogelijkheid tot vakoverschrijdend samenwerken met Wiskunde en Aardrijkskunde.	
56	Zich kritisch kunnen opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen.	VGO 14*	B		Verwijzen naar kunstenaars: Matenga/Goya/Ensor/Rembrandt/Vasarely/...	
57	Kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen kunnen aanvaarden en verwerken.	VGO 14*	B			
58	Het onderscheid kennen tussen twee- en driedimensionale vormen.	EDV	U	◦ Van twee naar drie dimensies.	Toepassingen: reliëf door plooiën met of zonder breuk; reliëf door uitsnijding, ritsen; reliëf met meetkundige of vrije vormen.	
59	Onder begeleiding tot een expressieve weergave kunnen komen waarbij de beeldaspecten, de techniek en de materialen op een verantwoorde wijze in hun persoonlijk werk worden geïntegreerd en hierbij streven naar originaliteit en authenticiteit.	VGO9	U		Verwijzen naar kunstenaars: Vic Gentils/Ben Nicholson/Escher/Rodin/...	
60	Hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm kunnen toelichten.	VGO	U		Technieken als:	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
		13			snijden, reliëf met golfkarton, voorwerpen met klei,...	
61	Zich kritisch kunnen opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen.	VGO 14*	U			
62	Kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen kunnen aanvaarden en verwerken.	VGO 14*	U			
63	Driedimensionale vormen kunnen toepassen.	EDV	U	° Ordenen van elementen.	Toepassingen: ordenen in de ruimte.	
64	Onder begeleiding tot een expressieve weergave kunnen komen waarbij de beeldaspecten, de techniek en de materialen op een verantwoorde wijze in hun persoonlijk werk worden geïntegreerd en hierbij streven naar originaliteit en authenticiteit.	VGO 9	U		Voor het waarnemen van ruimte zijn ook andere aspecten belangrijk: voelen/horen/bewegen/...	
65	Hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm kunnen toelichten.	VGO 13	U		Verwijzen naar kunstenaars: Kienholz/Oldenburg/Calder/Vic Gents/César/ Arman/Tinguely/Duchamp/...	
66	Zich kritisch kunnen opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen.	VGO 14*	U		Technieken als: Textiele werkvormen/assemblages/readymades/ boetsen/ ...	
67	Kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen kunnen aanvaarden en verwerken.	VGO 14*	U		Zie ook beeldende technieken. Vakoverschrijdend werken aan: Bij het oplossen van een probleem, onder begeleiding: - het probleem herformuleren; - een oplossingsweg bedenken en verwoorden; - de gevonden oplossingsweg toepassen en op	Ler. 6

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
					<p>correctheid inschatten.</p> <p>Hun werktijd plannen en het nodige materiaal selecteren en ordenen. Ler. 8</p> <p>Onder begeleiding de eigen werkwijze vergelijken met die van anderen, aangeven waarom iets fout gegaan is en hoe fouten vermeden kunnen worden. Ler. 10</p> <p>De bereidheid zelf naar oplossingen te zoeken en leer- en studieproblemen te durven signaleren en uitleg of hulp vragen. Ler. 11</p> <p>De bereidheid om ordelijk, systematisch en regelmatig te werken. Ler. 12</p> <p>Respect en waardering voor anderen opbrengen : de eigenheid van medeleerlingen accepteren en waarderen. Soc. 2</p> <p>Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in probleemsituaties. Soc. 4</p>	
				COMPOSITIE		
68	Inzicht hebben in het vormen van een compositie.	EDV	B	° De compositie.	Toepassingen:	M.O.
69	Onder begeleiding verschillende methoden en technieken functioneel kunnen gebruiken.	VGO 5	B		evenwicht; a-en symmetrische samenstellingen; statische en dynamische compositie; geometrische en organische compositie;	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
70	Hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm kunnen toelichten.	VGO	B		spanning; vormcontrasten; ritme en tegenritme; richting en harmonie; concentratie (kern en uitstraling). Mogelijkheid tot vakoverschrijdend samenwerken met Muzikale Opvoeding.	
71	Zich kritisch kunnen opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen.	13 VGO	B			
72	Kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen kunnen aanvaarden en verwerken.	14*	B			
		VGO 14*				
					Verwijzen naar kunstenaars & kunstbeschouwingen: statisch: De Stijl/J. Vermeer/Malevitch/...; dynamisch: Rubens/Appel/Pollock/...; geometrisch: Kubisme/Mondriaan/...; organisch: Dubuffet/...; herhaling - ritme: volkskunst/Indiaanse/Afrikaanse/Romaanse/ Gotische kunst/...	
					Verwijzen naar dagelijks leven: herhaling - ritme: inpakpapier/behang/tegels voor muren en vloeren/...	
					leder vorm- en compositieprobleem kan behandeld	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
				worden in functie van een kleurprobleem en omgekeerd.	
				<p>Vakoverschrijdend werken aan:</p> <p>Bij het oplossen van een probleem, onder begeleiding:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het probleem herformuleren; - een oplossingsweg bedenken en verwoorden; - de gevonden oplossingsweg toepassen en op correctheid inschatten. <p>Hun werktijd plannen en het nodige materiaal selecteren en ordenen.</p> <p>Onder begeleiding de eigen werkwijze vergelijken met die van anderen, aangeven waarom iets fout gegaan is en hoe fouten vermeden kunnen worden.</p> <p>De bereidheid zelf naar oplossingen te zoeken en leer- en studieproblemen te durven signaleren en uitleg of hulp vragen.</p> <p>De bereidheid om ordelijk, systematisch en regelmatig te werken.</p> <p>Respect en waardering voor anderen opbrengen : de eigenheid van medeleerlingen accepteren en waarderen.</p> <p>Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in probleemsituaties.</p>	<p>Ler. 6</p> <p>Ler. 8</p> <p>Ler. 10</p> <p>Ler. 11</p> <p>Ler. 12</p> <p>Soc. 2</p> <p>Soc. 4</p>

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
				WAARNEMING EN WEERGAVE	Mogelijkheid tot vakoverschrijdend samenwerken met Natuurwetenschappen, Wiskunde en Muzikale Opvoeding.	
73	De geroutineerde waarneming kunnen doorbreken en komen tot gerichte waarneming.	EDV	B	◦ Gericht zien en analyseren	Vertrekken vanuit de leefwereld van de leerlingen.	
74	Gericht kunnen kijken en hun kijkervaring kunnen toetsten aan de reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie.	VGO 1	B		De waarneming betreft niet alleen het visuele maar moet betrekking hebben op alle zintuigen.	
75	De functie van de aangeboden beeldtaal kunnen waarnemen en vergelijken.	VGO 2	B		Toepassingen: schetsen naar natuur/video/muziek/fotomateriaal/ documentair tekenen (vergrootglas, micro- scoop, ...)	
76	Verschillende beelddaspecten kunnen identificeren.	VGO 3	B			
					Zie naslagwerk: Dr. Betty Edwards (R.-& L.-modus). Nadruk op de negatieve vormen leggen.	
					Verwijzen naar kunstenaars: Rubens/Breughel/Picasso/David Hockney/.. Kunstbeschouwing: realisme, hyperrealisme,.... Vakoverschrijdend werken aan: Bij het oplossen van een probleem, onder begeleiding:	Ler. 6

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
					<ul style="list-style-type: none"> - het probleem herformuleren; - een oplossingsweg bedenken en verwoorden; - de gevonden oplossingsweg toepassen en op correctheid inschatten. <p>Hun werktijd plannen en het nodige materiaal selecteren en ordenen. Ler. 8</p> <p>Onder begeleiding de eigen werkwijze vergelijken met die van anderen, aangeven waarom iets fout ge-gaan is en hoe fouten vermeden kunnen worden. Ler. 10</p> <p>De bereidheid zelf naar oplossingen te zoeken en leer- en studieproblemen te durven signaleren en uitleg of hulp vragen. Ler. 11</p>	
					<p>De bereidheid om ordelijk, systematisch en regelmatig te werken. Ler. 12</p> <p>Het besef dat leren reeds in de klas begint en niet alleen thuis gebeurt. Ler. 13</p> <p>Respect en waardering voor anderen opbrengen : de eigenheid van medeleerlingen accepteren en waarderen. Soc. 2</p> <p>Om hulp vragen en dankbaarheid tonen in pro-bleemsituaties. Soc. 4</p>	
77	Verhoudingen kunnen zien.	EDV	U	° Meten, schatten en lijnrichtingen	Toepassingen:	

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U	LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
78	Gericht kunnen kijken en hun kijkervaring kunnen toetsten aan de reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie.	VGO 1	U		Gebruik maken van eenvoudige opstellingen bestaande uit de basisvormen.	
79	De functie van de aangeboden beeldtaal kunnen waarnemen en vergelijken.	VGO 2	U			
80	Verschillende beeldaspecten kunnen identificeren.	VGO 3	U			
81	Verband tussen beeld en geluid inzien.	EDV	B	◦ Interactie beeld/geluid	Acties, gevoelens, sfeer, spanning, worden in de film (beelden) door muziek (geluid) in de verf gezet.	
82	Een eenvoudige interactie tussen beeld en geluid in de media en mediakunst kunnen waarnemen en begrijpen en de doelgerichtheid en eventuele consumptiegerichtheid ervan kunnen verwoorden.	VGO 4	B		Ook in stripverhalen, bij gags en cartoons worden geluiden aan vorm gekoppeld.	
					Verwijzen naar kunstenaars: Roy Lichtenstein/Francquin/...	
					Vakoverschrijdend werken aan: De invloed van de media op hun eigen denken illustreren en de mogelijkheden van het gebruik ervan ten voordele van de eigen vorming.	Bur. 9
					Een kritische houding aannemen ten aanzien van allerlei vormen van berichtgeving.	Bur. 10

NR	SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN		B U LEERINHOUDEN	DIDACTISCHE WENKEN EN HULPMIDDELEN	VOO
				nieuwe techniek/... Vakoverschrijdend werken aan: Uit aangeboden informatie, leef- en omgangsge- woonten binnen gezinnen of culturen weergeven en hun eigen gedrag daartegenover verwoorden en bespreekbaar stellen.	Soc. 16

6. Algemene didactische wenken

6.1 Uitgangspunten bij de keuze van didactische werkvormen

6.1.1 Doelstellingen

De keuze van didactische werkvormen zou een principiële keuze moeten zijn, vanuit een visie op onderwijs, nl. opvoeding en opleiding. De doelstellingen van het pedagogisch project bepalen mee de keuze van de didactische werkvormen. Dit project bepaalt de wijze waarop men met de leerinhouden omgaat: o.a. omgaan met elkaar, oog hebben voor de ander, werken aan de toekomst, compenserende maatregelen voor kansarme kinderen.

Het leerplan vertaalt het pedagogisch project in leerplandoelstellingen. Deze kunnen van de volgende orde zijn:

- **cognitieve doelen:** *zij hebben te maken met weten: iets herkennen, iets kunnen omschrijven, iets kunnen toepassen, iets kunnen beoordelen,...*
- **affectieve doelen:** *zij hebben te maken met emoties, waarden, overtuigingen en attitudes: interesse tonen, initiatief durven nemen, verschillen accepteren, zich kritisch kunnen opstellen, ...*
- **sociale doelen:** *zij hebben te maken met kunnen samenwerken en samenleven: kunnen luisteren, leiding kunnen geven, behulpzaamheid tonen, kunnen deelnemen aan een discussie,...*
- **psychomotorische doelen:** *zij hebben te maken met (lichamelijke) vaardigheden: kunnen schrijven, kunnen uitvoeren, kunnen uitspreken, ...*

De leraar kiest de didactische werkvormen in functie van deze doelen. Daardoor worden niet alleen deze, maar ook de 'hogere' algemene doelen bereikt. Enkele geschikte werkvormen voor deze doelen zijn:

- **cognitieve doelen:** b.v. een uiteenzetting, vraaggesprek, spreekbeurt, demonstratie, filmvertoning, educatief TV-programma, luisterles, geleide excursie, educatieve speurtocht, stage, volgen van een natuurpad, ...
- **affectieve doelen:** b.v. dramatiseren, declameren, vertellen, prioriteitenspel, rollenspel, ...
- **sociale doelen:** b.v. partnerwerk, rollenspel, discussie, groepswerk, simulatiespel, ...
- **psychomotorische doelen:** b.v. een gesprek voeren, een proef uitvoeren, een spel spelen, een koproel maken, ...

Tijdens de les beoogt de leraar verschillende soorten doelen. Het ligt dan ook voor de hand werkvormen te kiezen die geschikt zijn om de genoemde doelen te bereiken.

6.1.2 Leerlingen

Verschillende beginsituatie

Leerlingen verschillen onderling erg veel. Sommige van die verschillen zijn gemakkelijk te achterhalen (kennispeil, leertempo, zelfstandigheid), andere verschillen zijn minder makkelijk waarneembaar (schoolverleden, zelfbeeld, creativiteit). Deze verschillen vormen de beginsituatie van de leerling. Kennis hiervan is belangrijk bij het vaststellen van de juiste werkvorm.

→ ***Een voorbeeld***

Groepswerk veronderstelt dat leerlingen kunnen samenwerken en op bepaalde momenten zelfstandig werken. Als een aantal leerlingen niet aan deze voorwaarden voldoet, kan de leraar besluiten geen groepswerk meer te doen omdat het toch een puinhoop wordt. Met enkele voorbereidende werkvormen (b.v. partnerwerk) zou het wel mogelijk zijn leerlingen de nodige vaardigheden bij te brengen om in groep te kunnen werken.

Vermogen tot leren

Concreet ingestelde leerlingen hebben nood aan werkvormen waarbij ze veel kunnen zien en doen (demonstratie, practicum). Met werkvormen die een beroep doen op hun voorstellingsvermogen hebben ze dikwijls problemen.

Negatieve faalangst

Leerlingen die negatief faalangstig zijn, kunnen problemen hebben bij het zelfstandig werken aan open en ongestructureerde taken. Zij geven de voorkeur aan werkvormen waarbij het leerproces stapsgewijze verloopt.

Milieu-invloeden

De invloeden die een leerling ondergaat vanuit zijn milieu hebben een belangrijke invloed op het nut van bepaalde werkvormen.

Gezin

Veel leerlingen spreken thuis een andere taal dan die van de school. Werkvormen waarbij met elkaar praten of discussiëren belangrijk is, zullen voor deze leerlingen problemen opleveren. Bovendien worden niet alle kinderen op dezelfde manier opgevoed in zelfstandigheid, verantwoordelijkheid en gehoorzaamheid.

Groepsvorming

Er ontstaat groepsvorming bij leeftijdsgenoten door de behoefte aan zelfbevestiging en het zich willen afzetten tegen de volwassenen. Het al dan niet slagen van sommige werkvormen is mee afhankelijk van de klas als groep (samenwerken, elkaar de ruimte geven, openheid voor elkaar). Daarom is het belangrijk dat de leraar op de hoogte is van de groepsdynamische processen die zich in de klas afspelen.

6.1.3 Leraar

Hoewel didactische werkvormen veel variatiemogelijkheden bieden, ziet men toch bij veel leraren een bepaalde voorkeur. Dit heeft o.a. te maken met de aanwezige didactische vaardigheden van de leraar (een werkvorm die men niet voldoende beheerst, zal men niet gauw kiezen).

De visie van de leraar op mens en maatschappij impliceert een visie op de wijze waarop mensen met elkaar omgaan. Discussie- en opdrachsvormen kosten meer tijd aan voorbereiding en uitvoering dan de meeste andere instructievormen. De onderwijsstijl van de leraar is bepalend. Ofwel speelt de leraar graag een sturende of juist een meer begeleidende rol.

6.1.4 Randvoorwaarden

Situaties waarin de leraar zijn ideeën tot in de perfectie kan uitvoeren, zullen in onderwijs zelden voorkomen. Veel zaken liggen immers vast en hebben in die zin een invloed op de keuze van de didactische werkvormen: de inrichting van het schoolgebouw en de materiële voorzieningen, het schoolklimaat (waarden, opvattingen en onderlinge relaties op school), de beschikbare tijd, het moment van de dag en de klasgrootte.

6.2 Didactische werkvormen en media

Media zijn alle (materiële) hulpmiddelen voor leren en onderwijzen. Ze kunnen bepaalde leerinhouden verhelderen en het leerproces ondersteunen, zodat de leraar meer

als (proces)begeleider kan gaan functioneren.

→ ***Een voorbeeld***

Het gebruik van schriften, boeken, landkaarten, een overheadprojector, een tv-toestel, een computer, ...

Veel didactische werkvormen kunnen niet gehanteerd worden zonder bepaalde media. Media zijn zinvol als de werkvorm die zij ondersteunen daardoor beter tot zijn recht komt. Media kunnen zo allerlei didactische functies vervullen: oproepen van aanwezige voorkennis, structureren en presenteren van nieuwe informatie, individualiseren.

Het is mogelijk dat het medium vooral gebruikt wordt door de leraar als ondersteuning van de leerstof. Het is ook mogelijk dat het medium de leraar helemaal vervangt. Dan is het medium de informatiebron zelf (een computerbestand, inhouden op geluidscassette, informatie uit een encyclopedie, informatie van internet).

Tenslotte is het ook mogelijk dat het medium gehanteerd wordt door de leerling zelf (bij uitbreidingsleerstof die de leerlingen zelfstandig moeten bekijken of beluisteren).

6.3 Didactische werkvormen en differentiatie

Rekening houden met de verschillen tussen de leerlingen en vasthouden aan de algemene doelen van het gekozen onderwijs, impliceert dat er moet worden gekozen voor gedifferentieerd onderwijs.

6.3.1 Differentiatie

Differentiatie is een aanpak van een leraar, een onderwijsteam of een school om zo goed mogelijk tegemoet te komen aan de verschillen in aanleg en interesse van de leerlingen en aan de eisen van de maatschappij. In heterogeen samengestelde klassen kan men dan een vorm van interne differentiatie invoeren op het gebied van:

- ***Leerdoelen en leerstof***

Niet alle leerlingen moeten dezelfde doelen bereiken. Men kan een onderscheid maken tussen basis en uitbreiding.

- ***Leertijd en tempo***

Leerlingen die meer tijd nodig hebben, krijgen die ook. Snellere leerlingen mogen doorwerken.

- ***Niveau***

De groepering van de leerlingen op basis van hun prestatieniveau binnen de klas kan bevorderend zijn.

- ***Belangstelling en interesse***

Leerlingen krijgen de mogelijkheid om met taken bezig te zijn waarvoor ze belangstelling of voorkeur hebben.

- ***Leerweg***

Niet alle leerlingen krijgen de leerstof op dezelfde manier aangeboden of hoeven ze op dezelfde manier te verwerken. Eén en dezelfde werkvorm voor alle leerlingen is niet altijd opportuun. Men geeft leerlingen een optimale kans door verschillende didactische werkvormen te hanteren.

6.3.2 Leerstijl en leertype bij de leerlingen

Leerstijl

De leerstijl van de leerling is een eigen strategie die hij zoveel mogelijk aanwendt om informatie te verwerven, te verwerken en toe te passen.

Sommigen hanteren bij het oplossen van een probleem een reeds gekende oplossingsmethode, anderen pakken de taak op een nieuwe manier aan. Sommigen leren beter als de leerstof in kleine delen wordt aangeboden, anderen als zij voorgeschreven procedures kunnen gebruiken. Sommigen leren beter als ze na een korte uitleg zelf een oplossing mogen zoeken, weer anderen doen dat beter in groepjes.

Leertype

Het leertype heeft te maken met de aanleg die een leerling heeft voor het verwerven van informatie. Men onderscheidt:

- auditieve types (luisteren);
- haptisch/motorische types (doen, ervaren, voelen);
- leestypes (geschreven tekst);
- visuele types (zien);
- gesprekstypes (verbale interactie);
- schrijftypes (maken van aantekeningen).

6.4 Variatie van didactische werkvormen

Uit al het voorgaande blijkt dat de leraar best eentonigheid en uniformiteit vermijdt en zorgt voor variatie in de didactische werkvormen. Daar zijn verschillende redenen voor:

- leerlingen verschillen van elkaar en zijn (soms) gebaat met verschillende didactische werkvormen;
- leerlingen kunnen beter gemotiveerd worden door gevarieerde werkvormen, waardoor zij betere resultaten bereiken;
- verschillende doelen worden bereikt met verschillende didactische werkvormen;
- onze samenleving wordt steeds complexer, waardoor mensen elkaar meer nodig zullen hebben om problemen op te lossen. De school zal steeds meer moeten nagaan in welke maatschappelijke situaties haar leerlingen zullen terechtkomen en hoe didactische werkvormen hierop kunnen afgestemd worden.

Variatie in werkvormen heeft ook schaduwzijden. Dit moet er de leraar niet van weerhouden om diverse didactische werkvormen uit te proberen. Realisme is echter geboden: nieuwe werkvormen om de werkvormen zelf en afwisseling om de afwisseling zelf kan nooit goed zijn. Het is evenmin goed bij voorbaat elke verandering uit de weg

te gaan.

6.5 Vakdidactiek

De leerkracht moet een autoriteit zijn, fungeren als een volwaardig professioneel identificatiemodel zowel op technisch en artistiek als op didactisch vlak. Hij moet erin slagen een positief affectief en creatief klimaat te scheppen, waarin bij de leerlingen langzamerhand de intentie en de drang zal groeien tot beeldend bezig zijn en het laten primeren van de creativiteit op de techniek. Zin voor nauwkeurigheid, presentatie en afwerking, orde en netheid moeten eveneens betracht worden.

Algemene principes die de leeroverdracht voor het vak Plastische Opvoeding in de hand kunnen werken zijn o.a. de volgende:

- combinatie van disciplineoefeningen en opgaven die de sensibiliteit en creativiteit stimuleren;
- geen te lange oefeningen;
- veel variatie;
- fantasie stimuleren en nabootsen vermijden;
- globaliteitsprincipe - probleemstellend onderricht;
- groepswerk;
- handvaardigheid mag niet verwaarloosd worden;
- individualisatie;
- leergesprek, een plastisch vocabularium opbouwen;
- overmatig bordgebruik vermijden;
- thema- en projectbenadering;
- uitgaan van de leefwereld en interessesfeer van de leerlingen;

- zelfactualisatieprincipe;
- zowel vanuit een rationele benadering als op een inductief - intuïtieve wijze te werk gaan.

Het behoort ook tot de taak van de leerkracht Plastische Opvoeding de culturele activiteiten te stimuleren.

6.6 Vakkenintegratie

Bij de ontwikkeling van het leerplan werd aandacht besteed aan een didactiek die gericht is op een grotere integratie van vakken. Dit voorstel tast de diepgang noch de volwaardigheid van de vakken aan. Integratie komt veeleer tegemoet aan een hedendaagse benadering van onderwijs waarbij de verbanden tussen de vakken worden beklemtoond. De wijze waarop een grotere vakkenintegratie wordt gerealiseerd behoort tot de bevoegdheid van de school.

Meerwaarde

Om de didactiek van vakkenintegratie te ondersteunen en te bevorderen bevat het leerplan verwijzingen naar andere vakken. Dit laat de leraar toe om met collega's afspraken te maken over o.m. de afstemming van lesonderwerpen op elkaar, over timing en planning en over diverse vormen van samenwerking. Daardoor kunnen de lessen efficiënter verlopen en wordt de samenhang van diverse vakonderdelen voor leerlingen duidelijker. De benadering van éénzelfde thema vanuit verschillende disciplines en perspectieven geeft de onderwijshoud een meerwaarde. De leerplanmakers hebben - informatie die kan inspireren tot vakkenintegratie stelselmatig in de leerplannen ingebouwd, zodat het overleg tussen leraren een directe en werkzame basis heeft.

Transfer

Deze samenwerking tussen leraren moet bijdragen tot het doorbreken van de muren tussen de vakken. De leraren zullen daardoor ook beter op de hoogte zijn van elkaars werk. De leerlingen zullen minder in hokjes denken en vlotter transfers maken van het ene vak naar het andere, wat in een tijdperk van hypertexten en internationale communicatie een belangrijke competentie is.

6.7 Vakoverschrijdend werken

Door het uitschrijven van vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen wordt de opdracht van het onderwijs ten aanzien van de samenleving duidelijker. De school heeft niet alleen een inspanningsverplichting voor de vakgerichte ontwikkelingsdoelen, maar zij wordt ook geacht een inspanning te leveren voor de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen.

Deze zijn:

- Leren leren;
- Sociale vaardigheden;
- Opvoeden tot burgerzin;
- Gezondheidseducatie;
- Milieu-educatie.

Verscheidene van deze ontwikkelingsdoelen zijn analoog met doelstellingen uit het gemeenschappelijk pedagogisch project. Een aanzienlijk deel ervan is als basisdoelstelling in het leerplan opgenomen op plaatsen waar dit zinvol aansluit bij vakdoelstellingen.

Door de aard van de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen is het duidelijk dat zij niet kunnen worden gerealiseerd door individuele leraren. Zij houden een opdracht in voor het gehele team en vergen een teamgerichte aanpak.

Elke leraar heeft in het kader van het onderwezen vak aandacht voor o.a. groeps-werk, planning, overleg, structureren, verwoorden van leermoeilijkheden en probleemstellend denken..

Klas- en schoolniveau

De leerplannen bevatten een kolom met verwijzingen naar vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen. Het is nuttig dat in elk vak methodes zoals groepswork, planning, overleg, structureren, verwoorden van leermoeilijkheden en probleemstellend denken aan bod komen. De verwijzingen zijn bedoeld als didactische suggestie en impliceren geen verplichting. Een pluspunt is wel dat accenten die op klasniveau worden gelegd, ruimere projecten op schoolniveau ondersteunen.

Veel vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen kunnen geconcretiseerd worden in projecten zoals onthaalweek, geïntegreerde werkperiode, thematisch werken, leerlingenraad en lessen over "Leefsleutels".

Pedagogische organisatie

Vakoverschrijdend werken vereist een aangepaste pedagogische organisatie. Er is overleg nodig over de wijze waarop vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen worden nagestreefd. De school beslist autonoom op welke wijze zij eraan werkt. Wel heeft zij de plicht tegenover de Vlaamse Gemeenschap te verantwoorden hoe zij haar autonomie aanwendt en hoe zij de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen nastreeft.

Uitgeschreven visie

De school moet aantonen dat zij een uitgeschreven visie heeft, dat elke leraar deze kent en betrokken is bij de concrete uitwerking ervan. De school moet dus verantwoorden hoe zij haar inspanningsverplichting t.a.v. de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen nakomt. Een basis hiervoor kan een werkplan zijn met een taakverdeling en een planning in de tijd.

Er wordt niet bij de individuele leerling gepeild of de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen worden behaald.

6.8 Evaluatie

Evaluatie betekent een waardebepaling, een waardeoordeel. Hierbij gaan we na in hoever de doelstellingen bereikt worden.

Opdat de evaluatie een integrerend deel zou uitmaken van het leerproces in het vak Plastische Opvoeding wordt de evaluatie in een heel breed perspectief bekeken, waarbij niet alleen aandacht wordt besteed aan het resultaat zelf (product) en waarbij de nadruk wordt gelegd op de manier waarop dit resultaat bekomen wordt (proces).

Het bereikte eindproduct moet immers geëvalueerd worden vanuit diverse optieken: de verschillende beeldculturen, maar ook de leeftijd van de leerling en het niveau van zijn plastische ontwikkeling beïnvloeden de evaluatie.

Het spreekt vanzelf dat men samen met de leerlingen mogelijke tekorten en hun oorzaken opspoot. Het van elkaar leren, het analyseren van de passende oplossingsmethoden e.d.m. zijn belangrijke componenten. Even relevant zijn ook het analyserend beoordelen van gedragingen en prestaties van de leerlingen.

Leerlingen maximaal betrekken bij hun eigen leerproces vergroot hun motivering, geeft hen inzicht in wat er geëvalueerd zal worden en zal voor hen een eerste aanzet zijn tot zelfevaluatie.

De evaluatie van de vorderingen die leerlingen maken is een ingewikkelde onderneming. Voor de observatie en evaluatie heeft men immers weinig objectieve technieken voorhanden. Om de evaluatie zo professioneel mogelijk te maken is het noodzakelijk een aantal criteria te hanteren, zowel bij proces- als bij productevaluatie. Niet alle criteria zullen tegelijkertijd aan bod komen. Afhankelijk van de opgave zullen de criteria wisselen. De leerlingen moeten bij elke opgave de criteria vooraf kennen.

Belangrijke criteria zijn:

- *begrijpen van de opdracht;*
- *creatief zijn:* probleemoplossend handelen, durf hebben, patronen doorbreken en een eigen persoonlijkheid uitbouwen;
- *zelfstandig werken:* vertrouwen tonen in eigen kunnen, initiatief nemen, een beroep doen op hulp indien nodig;
- *leergierig zijn;*
- *samenwerken:* spontaan, efficiënt meewerken bij groepswork, behulpzaam zijn, gemaakte afspraken naleven;
- *brede belangstelling:* zich interesseren voor wat er gebeurt, open staan voor de omgeving, andere culturen, kunststromingen;
- *structureren, samenvatten:* logisch en systematisch werken, het beeldend proces organiseren en verwoorden;
- *breddenkend, kritisch zijn:* openstaan voor het standpunt van anderen en bereid zijn tot luisteren, kritisch staan t.o.v. beweringen van anderen, gericht zijn op zelfcontrole, eigen mening staven aan die van anderen ;
- *verwoorden van hun creaties:* gebruiken van vaktermen;
- *orde, stiptheid en nauwkeurigheid:* in functie van de opgaven. Dit houdt respect in voor eigen materiaal en dat van anderen, naleven van afspraken, zorg voor het werk, ...

Examens worden ingericht om na te gaan in hoever een leerling erin slaagt:

- grotere, welomschreven delen van de leerstof te assimileren;
- vaardigheden te ontwikkelen en beheersen;
- attitudes te verwerven.

De permanente evaluatie is bij de eindevaluatie van doorslaggevende aard.

De B-stroom heeft een remediërende opdracht. Permanente evaluatie zal hier vooral dienen om het leerproces bij te sturen. Differentiatie is fundamenteel.

Differentiatie

- Steeds worden de leerlingen aangemoedigd en wordt ook aandacht besteed aan de minstbegaafde leerlingen.

Naast individuele prestaties worden de leerlingen aangemoedigd tot groepswork.

- Men werkt zoveel mogelijk vanuit de interesse en de leefwereld van de leerling om op die manier een bepaald streefdoel te bereiken.
- Er wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met de groepsgeest in relatie tot de verwerking van de leerstof.

De leerling in relatie tot de leerstof staat centraal.

- De beschikbare tijd voor een oefening is heel verschillend van leerling tot leerling en afhankelijk van de opdracht.

Remediëring

Remediëren is mogelijk door o.a.:

- het geven van goede raad;
- het nemen van initiatieven: doelgerichte instructie, nieuwe oefeningen en bijkomende begeleiding;
- het geven van advies en het formuleren van vaststellingen in verband met het inschakelen van externe hulp (PMS, geneesheer, logopedist, ...)

6.9 Leermiddelen en accommodatie van het atelier

Het vak Plastische Opvoeding vereist een ruim en eigen lokaal. Dit is geen luxe, maar een noodzakelijkheid. De accommodatie van het lokaal zorgt voor een sfeer die aan het vak ten goede kan komen.

6.9.1. Minimale materiële vereisten:

- goede verlichting;
- spoelbakken met stromend water;
- bord en bordmateriaal (passer, lat, e.d.);
- tafels met afwasbare bekleding;
- snijmatten en snijlatten;
- bergingsmogelijkheden;
- audiovisuele middelen.

6.9.2. Nuttige didactische hulpmiddelen:

- magneetbord en voldoende magneetjes;
- prikboarden;
- verplaatsbare (klem)spots;
- verstelbare, individuele tafels met een krasvrije, afwasbare bekleding;
- een grote werktafel of schragen met een afneembaar werkblad;
- een afzonderlijke hoek voor driedimensionaal werk, o.a. klei, kleibak, gips ... met boetseertafels, spatels en beitels, zinken en plastieken bakken ...;
- een wipzaag;
- een figuurzaag
- verschillende lijmsoorten;
- verschillende verfsoorten;
- snijmessen;

- een drukpers;
- een oven (keramiek);
- bergingsmogelijkheden:
  - . kasten met schuifladen (min 70 cm x 100 cm);
  - . droogrekken;
  - . kasten voor gereedschappen, werkstukken, didactisch materiaal en audiovisuele middelen;
- audiovisuele middelen: projectietoestel en -scherm, overhead- en reproprojector, videocamera en videorecorder, episcoop, radiocassetterecorder, instantanétoestel, computer met cd-rom...;
- een lokaal dat gemakkelijk en volledig verduisterd kan worden;
- ruimte voor een kunstbibliotheek, chromotheek... .

Basisuitrusting voor de leerling

Bij voorkeur bepaalt de leerkracht de keuze van het basismateriaal in overeenstemming met het leerplan en wordt het onnodig aanschaffen van duur materiaal vermeden.

De leerlingen beschikken over eigen elementair tekenmateriaal.

De school beschikt over een gamma kleuren, beeldende materialen en gereedschap en biedt dit ook aan de leerlingen aan.

7. Bibliografie

- BENJAMIN e.a. (red.),
New York Graffiti Art coming from the Subway.
Groninger Museum.
- DEBERSAQUES, S.,
VAN DEN BROECK, L.,
VAN HAESEBROUCK, M.,
WOUTERS, J.,
EDWARDS, B.,
'n Kijk op kunst.
Uitg. Standaard, Antwerpen, 1994.
ISBN 90 02 17079 3
- EDWARDS, B.,
Leer tekenen.
Uitg. Bigot & Van Rossum bv, Baarn, 1983.
ISBN 90 6134 288 0
- EDWARDS, B.,
Leer creatief te zijn.
Uitg. Bigot & Van Rossum bv, Baarn, 1987.
ISBN 90 6134 295 3
- FERRY, D.,
Schilderen zonder kwast.
Uitg. Cantecleer -De Bilt.
- FOBEL, J., BOLEACH,
Sjabloneren - motieven - methodes.
Uitg. Gaade, Amerongen.
- GERRITSEN, A.,
Beknopte beginselen van de Plastische Opvoeding.
Uitg. Cantecleer-De Bilt.
ISBN 90 213 0125 3
- GERRITSEN, A.,
ELZINGA, R., ENGBERSEN, H.,
Het tekenonderwijs in de praktijk.
Uitg. Cantecleer-De Bilt.
ISBN 90 213 01237
- GERRITSEN, A., VOSTERS, M.,
Textiele werkvormen in de praktijk.
Uitg. Cantecleer-De Bilt, 1980.
ISBN 90 2130708
- HAM, J.,
Stripfiguren tekenen.
Uitg. Gaade, Amerongen.

IBOU, P.,

Logobook.

Groep Interecho.

ITTEN, J.,

Beeldende kunst in beeld.

Uitg. Cantecleer -De Bilt, 1ste druk 1990.

ISBN 90 213 0550

- ITTEN, J., **Kleurenleer.**
Uitg. Cantecleer-De Bilt, 11de druk 1992.
ISBN 90 213 0058 3
- ITTEN, J., **Beeldende vormleer.**
Uitg. Cantecleer-De Bilt, 15de druk 1993.
ISBN 90 213 00 575
- ITTEN, J., **Kunst en kleur.**
Uitg. Cantecleer-De Bilt, 1973.
- JONCKEERE, M., **Zien, denken, doen.**
Uitg. Van In, Lier, 1988.
ISBN 90 306 15990
- KAPPLER, J., **Werken en vormgeven met gips.**
Uitg. Elmar, 1983.
ISBN 90 612 0441 0
- KAUPELIS, R., **Experimenteel tekenen.**
Uitg. Cantecleer-De Bilt.
- RODWELL, J., **Tekenen met alle materialen.**
Uitg. Cantecleer-De Bilt, 1991.
- RÖTTGER-KLANTE **Punt en lijn.**
Uitg. Cantecleer-De Bilt.
ISBN 90 213 0597 6
- RÖTTGER-KLANTE, SALZMANN **Het vlak.**
Uitg. Cantecleer-De Bilt.
ISBN 90 213 0598 4
- SCHOBER, H., RENTSCHLER, J., **Waarneming en werkelijkheid -
optische misleidingen in wetenschap en kunst.**
Uitg. Hollandia, Baarn, 1984.
ISBN 90 604 5190 2
- SIMPSON, J., **Schildertechnieken.**
Librero.
- SMITH, R., **Nieuw handboek voor de kunstenaar.**

Uitg. Gaade-Amerongen, 1988.
Complete gids voor gereedschap,
SMITH, R.,

materiaal en techniek.
ISBN 90 6017 852 1 / NUGI 440
Het compleet tekenboek.
uitg. Gaade, Amerongen.

TILMAN, OSTERWOLD,

Pop-art.
Uitg. Taschen.

TRITTEN, G.,

Education par la forme et par la couleur.

Uitg. Plantyn, Antwerpen.

VAN CAMPEN, C.,

Beeldillussies.

Uitg. Cantecleer-De Bilt, 1993.

ISBN 90 213 0550

VAN POLING, C., KANDINSKY, V.,

Lessen aan het Bauhaus.

Uitg. Cantecleer-De Bilt, 1983.

ISBN 90 213 0060 5

WILCOX, M.,

Blauw met geel is geen groen.

Uitg. Cantecleer-De Bilt, 1995.

Met dank aan:

HOOGEVEEN, P. & WINKELS, J.

Het didactisch werkvormenboek. Variatie en differentiatie in de praktijk.

Dekker & van de Vegt, Assen, 1992.

PONJAERT - KRISTOFFERSEN, I

Ontwikkelingskenmerken van leerlingen uit de eerste graad van het secundair onderwijs. Vrije Universiteit Brussel, in: leerplannen eerste graad OVSG, 1997.

Reeksen

- Librero
- Taschen
- Uitgeverij Cantecler - De Bilt

Tijdschriften

- Art School, uitgave van Art School, Bilthoven BV., tweemaandelijks.
- Dada, kunsttijdschrift voor kinderen van 6 tot 106 jaar, Nederlandse editie PLINT, Postbus 164, 5900 AD Eindhoven. (Tel.: 040-2454001)
- Kunstbeeld, tijdschrift voor beeldende kunst, Postbus 97, 5126 ZH, Gilze, Nederland . (Tel.: 0161-457901)
- Kunst en cultuur - Museum voor Schone Kunsten, Brussel.
- Palet en tekenschrift, uitgeverij ARTI, 1800 WB Alkmaar (Tel.:02/511.95.06)
verschijnt 6 x per jaar.

CD-Rom

- CD-Rom - Escher Interactief
Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147a - 2018 Antwerpen
(Tel.: 03/247.04.11)
- CD-Rom - Louvre

8. Informatie

8.1 Nuttige adressen

- Centrum Artistieke Vorming Hasselt, Luikersteenweg 248, 3500 Hasselt
(tel.: 011/27.15.18)
verdelen o.a.:
- lespakket audiovisuele vorming "Met het klokhuis de klas in"
(werkboek + video)
- "Hoe laat begint het schilderij?" (video + werkboek), een uitgave van LOKV Utrecht
1985

- Musea met educatieve diensten worden o.a. vermeld in:
- Nieuwsbrief - School & Museum, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Bestuur
Beeldende Kunst en Musea, Koloniënstraat 31 - 1000 Brussel.

- Vereniging Vlaamse Leerkrachten, Zwijgerstraat 37 - 2000 Antwerpen.
- Allerlei publicaties

8.2 Juridische bronnen

- Wet tot wijziging van sommige bepalingen van de onderwijswetgeving van 29 mei 1959
- Decreet van 31 juni 1990 betreffende Onderwijs II
- Decreet van 17 juli 1991 betreffende inspectie en pedagogische begeleidingsdiensten
- Decreet van 24 juli 1996 tot bekrachtiging van de eindtermen en de ontwikkelingsdoelen van de eerste graad van het gewoon secundair onderwijs
- BVR van 13 maart 1991 betreffende de organisatie van het voltijds secundair onderwijs van 13 maart 1991
- BVR van 20 juni 1996 tot bepaling van de eindtermen en de ontwikkelingsdoelen van de eerste graad van het gewoon secundair onderwijs
- BVR van 27 november 1996 tot vaststelling van de goedkeuringscriteria en de indieningsmodaliteiten van de leerplannen voor het secundair onderwijs (datum onder voorbehoud)
- SOZ (91) 7 van 3 mei 1991 betreffende de structuur en organisatie van het voltijds secundair onderwijs
- O/14.5/CR/SH/NC van 11 juni 1991 betreffende de organisatie van het schooljaar in het basis- en secundair onderwijs, in het deeltijds onderwijs en het onderwijs voor sociale promotie georganiseerd, erkend of gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap
- SO 39 van 13 januari 1995 betreffende de organisatie van het schooljaar
- Advies van de Vlaamse Onderwijsraad van 30 april 1996 betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor de eerste graad van het secundair onderwijs

Inhoudstafel

3.2.2

Woord vooraf	2
Lessentabel	3
Leerplan bestemd voor	5
1. Het leerplan	6
1.1 Ontwikkeling	6
1.2 Goedkeuring	7
1.3 Verplichting	7
1.4 Pedagogische vrijheid	7
2. De leerlingen	9
2.1 Toelatingsvoorwaarden	9
2.1.1 Eerste leerjaar B	9
2.1.2 Beroepsvoorbereidend leerjaar	9
2.2 Beginsituatie voor het vak	10
2.3 Psychologisch profiel van de leerlingen	12
2.3.1 Inleiding	12
2.3.2 Lichamelijke ontwikkeling	12
2.3.3 Cognitieve ontwikkeling	13
2.3.4 Psychosociale ontwikkeling	14
3. Het onderwijs	17
3.1 Pedagogisch project	17
3.2 Visie op de eerste graad: de B-stroom	19
3.2.1 Brede en harmonische vorming waarborgen	19

deren	19
3.2.3 Kansen van minder bevoorrechte leerlingen bevorderen	20
3.3 Visie op het vak	22
4. Algemene doelstellingen	23
5. Specifieke doelstellingen, leerinhouden, didactische wenken en hulpmiddelen	24
5.1 Toelichting	24
5.2 Werkstructuur	25
6. Algemene didactische wenken	45
6.1 Uitgangspunten bij de keuze van didactische werkvormen	45
6.1.1 Doelstellingen	45
6.1.2 Leerlingen	46
6.1.3 Leraar	47
6.1.4 Randvoorwaarden	47

6.2	Didactische werkvormen en media	47
6.3	Didactische werkvormen en differentiatie	48
6.3.1	Differentiatie	48
6.3.2	Leerstijl en leertype bij de leerlingen	48
6.4	Variatie van didactische werkvormen	49
6.5	Vakdidactiek	49
6.6	Vakkenintegratie	50
6.7	Vakoverschrijdend werken	51
6.8	Evaluatie	52
6.9	Leermiddelen	54
6.9.1	Minimale materiële vereisten	54
6.9.2	Nuttige didactische hulpmiddelen	54
7.	Bibliografie	56
8.	Informatie	60
8.1	Nuttige adressen	60
8.2	Juridische bronnen	61

Colofon

Dit leerplan werd ontwikkeld door de leerplancommissie Plastische Opvoeding eerste graad van OVSG met medewerking van vertegenwoordigers van de inrichtende machten Aarschot, Antwerpen, Brugge, Gent, Mechelen en Nijlen.

Dit leerplan werd gedeponereerd onder het nummer
D/1997/7634/019